

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie – sociologie

Barbora Kuprová

Děti narozené mimo manželství na přelomu 18. a 19. století na panství Škvorec

Children born out of marriage at the turn of 18th and 19th centuries
at the manor of Škvorec

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc.

Praha, 2011

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 23. 5. 2011

.....
podpis

Poděkování:

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce Doc. RNDr. Ludmile Fialové, CSc. za podnětné připomínky a cenné rady. Zároveň děkuji pracovníkům badatelny SOA Praha za jejich vstřícný přístup.

Děti narozené mimo manželství na přelomu 18. a 19. století na panství Škvorec

Abstrakt

Cílem práce je analyzovat vývoj počtu dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v období let 1750–1849. Pomocí excerptce farních matrik byly zjištěny počty dětí narozených mimo manželství, jejich podíl z celkového počtu narozených dětí, jejich rozložení podle místa narození, sezónnost a charakteristiky týkající se jejich rodičů. Vývoj počtu nemanželských dětí na panství je porovnán s vývojem v českých zemích a s vývojem na sousedním panství Kostelec nad Černými lesy. Výsledkem práce je zjištění, že podíl dětí rozených mimo manželství se na panství Škvorec stejně jako na sousedním panství zvýšil již od 20. let 19. století, tedy o dvacet let dříve než tomu bylo v průměru českých zemí, a že tento vzestup byl výraznější a dříve odezněl.

Klíčová slova: děti rozené mimo manželství, farní matriky, panství Škvorec, přelom 18. a 19. století

Children born out of marriage at the turn of 18th and 19th centuries at the manor of Škvorec

Abstract

The intention of this study is to analyze the change of the number of children born out of marriage at the manor of Škvorec during the period 1750-1849. The excerpts from parish registers was made to find number of children born out of marriage, their proportion of total births, their distribution by place of birth, seasonality and characteristics of their parents. The development of the number of illegitimate children at the manor is compared with the development in the Czech lands and at neighboring manor of Kostelec nad Černými lesy. The conclusion is that the proportion of children born out of marriage at the manor Škvorec as well as at neighboring manor increased from the twenties of the 19th century which was twenty years earlier than in the Czech lands on average. This increase was also more steep and disappeared sooner.

Keywords: children born out of marriage, parish registers, manor of Škvorec, turn of 18th and 19th century

OBSAH

Seznam tabulek	2
Seznam obrázků	2
1. Úvod	3
1.1 Cíl práce.....	4
1.2 Struktura práce.....	5
2. Panství Škvorec	6
3. Období let 1750–1849.....	10
4. Prameny a literatura.....	12
4.1 Stručná historie církevních matrik.....	12
4.2 Zpracovávané církevní matriky	13
4.3 Použitá literatura.....	16
5. Metody práce.....	19
6. Mimomanželské děti	22
6.1 K postavení dětí narozených mimo manželství	22
6.2 Ilegitimní, nemanželské dítě.....	22
7. Děti narozené na panství Škvorec v letech 1750–1849.....	24
7.1 Církevní křest.....	26
7.2 Vícečetné porody	27
7.3 Děti narozené mimo manželství	28
7.3.1 Děti narozené mimo manželství podle místa narození.....	31
7.3.2 Matka dítěte narozeného mimo manželství.....	33
7.3.3 Otec dítěte narozeného mimo manželství.....	35
7.4 Sezónnost narozených dětí.....	37
8. Závěr	40
Seznam použitých pramenů	43
Seznam použité literatury.....	45
Příloha.....	Chyba! Záložka není definována.48
Seznam příloh.....	Chyba! Záložka není definována.49

Seznam tabulek

Tab. 1	Počet domů a obyvatel na panství Škvorec v letech 1788, 1844 a 1848	8
Tab. 2	Příslušnost lokalit panství Škvorec ke katolickým farám v letech 1750–1849.....	14
Tab. 3	Děti narozené v manželství podle vitality a pohlaví na panství Škvorec v letech	26
Tab. 4	Vícečetné porody na panství Škvorec v letech 1750–1849	28
Tab. 5	Děti narozené mimo manželství podle vitality a pohlaví na panství Škvorec v letech 1750–1849.....	30
Tab. 6	Podíl dětí narozených mimo manželství podle jednotlivých lokalit na panství Škvorec v letech 1750–1849	32
Tab. 7	Sociální postavení otců svobodné matky v době narození jejího dítěte na panství Škvorec v letech 1750 - 1849.....	34
Tab. 8	Děti narozené mimo manželství podle způsobu legalizace na panství Škvorec v letech 1750–1849.....	36
Tab. 9	Děti narozené mimo manželství podle způsobu legalizace a podle pohlaví na panství Škvorec v letech 1750–1849	37
Tab. 10	Měsíční index počtu narozených dětí na panství Škvorec v letech.....	38
Tab. 11	Měsíční index počtu dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v letech 1750–1849.....	38

Seznam obrázků

Obr. 1	Počet narozených dětí na panství Škvorec v letech 1750–1849	25
Obr. 2	Podíl dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v letech	29

1. Úvod

Cílem překládané bakalářské práce je analýza vývoje počtu narozených dětí se zvláštním zřetelem na děti narozené mimo manželství na panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století, konkrétně ve stoletém období let 1750–1849 na základě farních matrik.

Práce by měla přispět k poznání demografického vývoje českých zemí a zařadit se tak mezi řadu lokálních historicko-demografických studií. Na rozdíl od dosud zpracovaných studií, které byly zaměřeny především na vývoj obyvatelstva vybraných měst (např. Kutné Hory¹, Ústí nad Labem²), jednotlivých vesnic (např. Komína³, Únětic⁴) či jednotlivých farností (např. Panny Marie na Louži v Praze⁵, Zdechovic⁶) studuje předkládaná práce širší území, konkrétně panství Škvorec.

Na panství Škvorec se nalézala dvě městečka a čtrnáct vesnic a zatím se vývojem jeho obyvatelstva nezabývá žádná historicko-demografická studie. Jedinou výjimku tvoří práce Milana Bednáře, která byla zpracována na katedře historie Masarykovy univerzity.⁷ Tato práce se však pokouší o demografickou analýzu jen několika vybraných vesnic náležejících panství, navíc pro jiné a velmi krátké období (1710–1720).

Zájem o mimomanželské děti v minulosti není v rámci historicko-demografických studií také příliš častý, kromě kratších kapitol téměř v každé z dosud zpracovaných studií. Z tohoto hlediska je výjimkou rigorózní práce Vandy Bayerové zabývající se nemanželskými dětmi na dvou vybraných farnostech panství Kostelec nad Černými lesy v letech 1785–1873,⁸ tedy na sousedním panství, které bylo v té době majetkem stejných pánů jako panství Škvorec. Tato práce byla zpracována z různých možných společenských pohledů, včetně právního. Naproti

¹ R. Horák, **Populační vývoj v Kutné Hoře v 18. století**. Praha, 2008.

² L. Dušek, **Obyvatelstvo města Ústí nad Labem do konce 18. století**. Ústí nad Labem, 1974.

³ P. Brabcová, **Plodnost vdáných žen ve vesnici Komín v první polovině 18. století**. Demografie 39, 2/1997.

⁴ M. Heřmánková, **Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století**. HD 24, 2000.

⁵ M. Němečková, **Demografický vývoj farnosti Panny Marie na Louži v Praze v 17. a 18. století**. Praha, 2003.

⁶ Š. Jirásková, **Demografický vývoj farnosti Zdechovice v 18. století**. HD 33, 2009.

⁷ M. Bednář, **Poddaní na škvoreckém panství v 1. polovině 18. století**. Brno, 2008.

⁸ V. Bayerová, **Sonda do problematiky nemanželských dětí v Čechách na základě průzkumu vybraných církevních matrik panství Kostelec nad Černými lesy z let 1785–1873**. Praha, 2009.

tomu existuje k této problematice poměrně rozsáhlá literatura zpracovaná z pohledu sociálních dějin,⁹ ani tyto studie se však nezabývají zkoumaných územím.

Období let 1750–1849 bylo zvoleno s ohledem na velké společenské změny, které v této době v českých zemích nastaly (zrušení nevolnictví, vydání tolerančního patentu) a které mohly ovlivnit jak celkovou úroveň reprodukce, tak i její charakter, tj. odrazit se jak v celkovém počtu narozených dětí, tak v jejich struktuře podle rodinného stavu matek.

Nemalou úlohu ve výběru práce hrál také fakt, že ve sledovaném období se na panství Škvorec, případně v jeho okolí zdržovali předci mé rodiny.

1.1 Cíl práce

Cílem práce je na základě excerptce farních matrik co nejlépe zachytit počet narozených, především mimomanželských dětí a pokusit se odpovědět na některé otázky a hypotézy, které s vývojem mimomanželské plodnosti na území českých zemí souvisí. Jde zvláště o to, zda i na panství Škvorec se od 20. let 19. století zvyšoval podíl dětí narozených mimo manželství, jako tomu bylo v úhrnu českých zemí. Nárůst na sedminu všech živě narozených dětí ve 40. letech 19. století naznačila ve své práci již Ludmila Kárníková.¹⁰

Další významnou otázkou je, zda měla na podíl mimomanželských dětí vliv velikost sledované lokality, tedy zda byl větší podíl dětí rozených mimo manželství v městečkách Škvorec a Úvaly než v menších vesnicích. Hodlám rovněž ověřit hypotézu, že výše podílu dětí rozených mimo manželství souvisela i s frekvencí možných náhodných kontaktů, které umožňovala jedna z nejvýznamnějších vnitročeských dopravních cest. Předpokládám, že se vyšší podíl dětí rodil mimo manželství v Úvalech a v Rostoklatech, v lokalitách, kterými vedla císařská silnice, po níž procházelo velké množství lidí.¹¹ Domnívám se proto, že v městečku Úvaly, přestože Škvorec byl rozlohou větší i lidnatější, byl podíl mimomanželských dětí nejvyšší.

Pozornost je také věnována sociálnímu původu nemanželských dětí, resp. jejich matek, tj. ověření hypotézy, že se tyto děti nejčastěji rodily matkám s nižším sociálním postavením.¹² S tím souvisí i otázka, zda děti rozené mimo manželství byly nejčastěji dětmi nechtěnými.¹³

Další výzkumnou otázkou je také sezónní rozložení počtu narozených, především nemanželských dětí, a možných souvislostí s cyklem hospodářského či liturgického roku na vesnici. V této souvislosti se práce zaměřuje na detailní rozbor vybraných událostí, které se v počtu dětí narozených mimo manželství mohly projevit, a to na dvě období, kdy se na panství či v jeho blízkosti zdržovaly velké vojenské sbory (v letech 1759–1760 zde byly, podle

⁹ M. Lenderová, K. Rýdl, **Radostné dětství?** Praha a Litomyšl, 2006.; A. Velková, **Krutá vrchnost, ubozí poddaní?** Praha, 2009.

¹⁰ L. Kárníková, **Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914.** Praha, 1965, s. 69.

¹¹ M. Hlavačka, **Cestování v éře dostavníků.** Praha, 1996, s. 30.

¹² **Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století.** Praha, 1999, s. 47.

¹³ L. Fialová, **Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století.** Demografie 49, 4/2007, s. 230.

poznámky v matričním zápise, zimní kvartýry moravské armády¹⁴ a v červenci 1799 zde bylo ležení ruského vojska¹⁵).

Získané poznatky jsou průběžně porovnávány s vývojem na území českých zemí a se závěry jiných historicko-demografických studií zabývajících se stejným obdobím, konkrétně s výše zmíněnou prací Vandy Bayerové.

1.2 Struktura práce

V předkládané práci je nejprve stručně popsáno panství včetně nástinu jeho historie po třicetileté válce. Následuje přehled událostí, které v českých zemích nastaly v letech 1750–1849 a které mohly ovlivnit a pravděpodobně také ovlivnily demografické chování obyvatelstva českých zemí. Další kapitola popisuje použitý pramen – farní matriky – nejprve stručný přehled vývoje církevních matrik na našem území se zřetelem ke změnám, ke kterým v jejich vedení došlo ve sledovaném období. V další části pak jsou popsány matriky zpracovávané pro předkládanou práci včetně jejich bližšího popisu a jejich zvláštností. Následující kapitola přibližuje metody použité pro zpracování matričních zápisů, zvláště metodu jmenné excerpcce. Jsou v ní popsány některé problémy, na které jsem při sběru dat narazila a způsoby jejich řešení. V šesté kapitole je nastíněno postavení dětí narozených mimo manželství a jejich matek včetně problematiky pojmosloví – různý význam pojmů „ilegitimní“ a „nemanželský“.

V sedmé kapitole nazvané *Děti narozené na panství Škvorec* je popsán vývoj počtu všech dětí narozených na panství Škvorec, který je komparován s vývojem českých zemí a se situací ve farnostech Oleška a Konojedy na panství Kostelec nad Černými lesy. V této kapitole je věnována pozornost také problematice církevního křtu, respektive době uplynulé mezi narozením a pokřtěním dítěte. Stranou nezůstaly ani otázky spojené s výskytem vícečetných porodů. Poté následuje hlavní část práce, kterou je rozbor struktury dětí narozených mimo manželství. I tentokrát je vývoj na panství srovnán s trendy celozemskými, případně se situací na blízkém panství. Tento oddíl je rozdělen na tři části, z nichž se první zabývá skladbou narozených dětí podle bydliště jejich matek, druhá a třetí se věnuje jejich sociálnímu původu. V poslední části sedmé kapitoly je analyzována sezónnost.

Závěr pak shrnuje výsledky předkládané práce, hodnotí v úvodu předložené hypotézy a naznačuje možnosti dalšího studia. Práce je doplněna o seznam použitých pramenů a literatury a doprovázejí ji tabulky a obrázky.

¹⁴ „[...] , který toho času kvartýry zimní ve Škvorci měly“. Matrika Hradešín i. č. 1, zápis ze dne 15. 5. 1760 (příloha č. 10).

¹⁵ **Úvaly v průběhu staletí.** Úvaly, 2004, s. 32.

2. Panství Škvorec

Panství Škvorec náleželo ve sledovaném období ke Kouřimskému kraji, o kterém Bohuslav Balbín¹⁶ píše jako o nejstarším kraji. Šlo o tzv. vnitrozemský kraj, který sousedil s hlavním městem a nedotýkal se nikde zemských hranic.

Pro zpracování práce má panství Škvorec tu neoddiskutovatelnou výhodu, že se poslední změna jeho území uskutečnila na počátku 18. století, konkrétně 14. 8. 1723, kdy byly k panství připojeny vesnice Zlatá, vesnice Třebohostice s pivovarem, ovčínem, výsadními krčmami, dvěma mlýny a dalším příslušenstvím a statek Sluštice s vesnicí, tvrzí a poplužním dvorem.¹⁷ Panství pak po celé zkoumané období zůstalo bez územních změn, což výrazně ulehčilo práci se zpracovávaným pramenem – farními matrikami – a zároveň umožnilo snadné sledované trendů v počtech narozených dětí. V roce 1852 pak bylo panství Škvorec sloučeno s panstvím Uhříněves.¹⁸

Po celé sledované období, tedy léta 1750–1849, patřily k panství tyto lokality: Břežany II.,¹⁹ Dobročovice, Hodov, Horka, Hradešín, Květnice, Limuzy, Přišimasy, Rostoklaty, Skřivany, Sluštice, Škvorec, Třebohostice, Tuklaty, Úvaly a Zlatá.

František Palacký škvorecké panství zmiňuje ve své knize o českém království,²⁰ kde Škvorec a Úvaly označuje jako městečka, Hodov, Hostýn a vesnici Zlatá jako místa se starými tvrzemi a Hradešín, Sluštice, Rostoklaty a Tuklaty jako farní osady.

Dnes se území někdejšího panství Škvorec nachází na území okresů Praha-východ a Kolín. Ve sledovaném období sousedilo panství na severu s panstvím Kounice (v této části panství se nacházely Tuklaty, Úvaly), na západě s panstvím Uhříněves (Květnice, Sluštice, Úvaly) a na jihovýchodě s panstvím Kotelec nad Černými lesy (Břežany, Hradešín, Limuzy, Skřivany,

¹⁶ B. Balbín, **Krásy a bohatství české země**. Praha, 1986, s. 212-214. Bohuslav Balbín ve své knize zmiňuje městečko Úvaly jako rodiště sv. Prokopa a vesnici Hostýn jako rodiště pražského arcibiskupa Arnošta, nebezpečný les Vidrholec a vesnici Květnice jako první sídlo rodiny Maternů.

¹⁷ SOA Praha, Inventář velkostatků i. č. 66, Velkostatek Škvorec 1654–1945, s. 2.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Římské číslo dvě je součástí úředního názvu obce od roku 1960, kdy zanikl okres Český Brod a tyto Břežany byly přiřazeny k okresu Kolín, kde se již jedny nalézaly. V bakalářské práci je použito pouze historického označení Břežany, druhá obec se nachází poblíž Kolína a v práci se jí nezabývám.

²⁰ F. Palacký, **Popis království Českého**. Praha, 1848, s. 236.

Rostoklaty). Všechna tato sousední panství spolu s panstvím Škvorec náležela po celé sledované období stejným majitelům – Lichtenštejnům.²¹

Život obyvatel městečka Úvaly a vesnice Rostoklaty ovlivňovala jejich poloha na významné císařské silnici vedoucí z Prahy do Vídně.²² Silnice francouzského typu byla vybudována na místě původní zemské (Trstenické) stezky, na níž byly, po vydání silničního patentu 6. 5. 1727, zřízeny stanice pro obchodníky cestující z Lipska přes Prahu do Rakouska a Uher. Úvaly tato silnice přímo procházela, Rostoklaty od ní byly vzdáleny přibližně půl kilometru. Od 1. 6. 1749 byl navíc zahájen provoz první diligence (týdenní spoj mezi Vídní a Řeznem) na lince Praha – Vídeň, který vedl mimo jiné i Kolínem a Úvaly.²³

Území panství Škvorec bylo významnou zemědělskou oblastí, hospodářství bylo přizpůsobeno nadmořské výšce (248–379 m. n. m.).²⁴ Na panství se nacházel pivovar, výsadní krčmy, několik mlýnů a chmelnice.²⁵ Až do konce první poloviny 19. století se zde nevyskytla žádná manufaktura nebo jiný průmyslový podnik, na území se nenalezaly ani žádné nerostné suroviny.²⁶

K panství Škvorec patřilo po celé sledované období šest dvorů, které se nacházely ve vesnicích Břežany, Hostýn, Květnice, Limuzy, Sluštice a Škvorec a dvůr Hodov, který byl samostatnou lokalitou.²⁷

Vesnice byly různě velké, není však jednoduché zjistit konkrétní počet obyvatel jednotlivých lokalit. První rozsáhlejší soupis obyvatelstva sice proběhl již v roce 1754 a navazovala na něj řada dalších více či méně pravidelných soupisů, žádný z nich se však pro panství nezachoval. Jistou představu o počtu obyvatel jednotlivých míst může poskytnout počet domů, které zveřejnili Jaroslav Schaller,²⁸ Johann Gottfried Sommer²⁹ a František Palacký.³⁰ Jaroslav Schaller uvádí pro rok 1788 počet domů, Johann Sommer pro rok 1844 nejen počet domů, ale i počet obyvatel a František Palacký uvádí pro rok 1848 rovněž počet domů i obyvatel. Nárůst počtu domů mezi lety 1788 a 1848 koresponduje i s narůstajícím počtem obyvatel.

²¹ Tamtéž.

²² M. Hlavačka, *Cestování v éře dostavníků*, s. 23.

²³ Tamtéž, s. 62.

²⁴ *Statistický lexikon obcí 2005*, Praha, 2005.

²⁵ SOA Praha, *Velkostatek Škvorec 1654–1945*, s. 2.

²⁶ Tuto skutečnost potvrzují i mnou studované matriční zápisy, v nichž jsou zaznamenáni pouze řemeslníci zabezpečující běžný hospodářský provoz vesnic – krejčí, ševci, zedníci, truhláři, kováři apod.

²⁷ SOA Praha, *Velkostatek Škvorec 1654–1945*, s. 2.

²⁸ J. Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen*. Prag und Wien, 1788, s. 302–323.

²⁹ J. G. Sommer, *Das Königreich Böhmen. Zwölfter Band, Kouřimer Kreis*. Prag, 1844, s. 202–208.

³⁰ F. Palacký, *Popis království Českého*, s. 236.

Tab. 1 – Počet domů a obyvatel na panství Škvorec v letech 1788, 1844 a 1848

Lokalita	1788 Schaller počet domů	1844 Sommer		1848 Palacký	
		počet domů	počet obyvatel	počet domů	počet obyvatel
Břežany	41	101	465	101	465
Dobročovice	18	25	224	25	224
Hodov	4	3	26	3	26
Horka	10	12	84	12	84
Hradešín	18	43	288	43	288
Květnice	15	21	201	21	201
Limuzy	24	33	305	33	305
Příšimasy	30	37	285	37	285
Rostoklaty	22	27	226	27	226
Skřivany	17	28	166	28	166
Sluštice	32	45	382	45	382
Škvorec	68	107	867	107	876
Třebohostice	17	33	203	33	203
Tuklaty	31	34	297	34	297
Úvaly	42	100	459	100	459
Zlatá	10	17	124	17	124

Zdroj: J. Schaller: Topographie des Königreichs Böhmen, J. G. Sommer: Das Königreich Böhmen, F. Palacký: Popis království Českého.

Stručný popis dějin panství začínám až obdobím po třicetileté válce, kdy se začala obnovovat síť farních úřadů, která od té doby poskytuje časově souvislé a poměrně spolehlivé informace pro demografické i jiné bádání.

Od roku 1623 bylo panství majetkem Lichtenštejnů. V tomto roce koupil panství spolu s panstvím černokosteleckým a uhříněvským kníže Karel z Lichtenštejna od Albrechta z Valdštejna, který se o toto, i jiné, území staral jako poručník Zikmunda Smiřického. Panství patřilo Lichtenštejnům až do konce sledovaného období.

Třicetiletá válka měla na některé vesnice neblahý vliv, Škvorec a Úvaly byly v roce 1639 vypáleny. Panství bylo po válce obnovováno jen velmi pomalu, v některých vesnicích se život již vůbec neobnovil – na území zaniklé vesnice Žáky dnes leží les Vidrholec – z vesnic Hodov a Hostýn zbyly jen hospodářské dvory. Podle Berní ruly bylo v roce 1654 na panství 154 gruntů a chalup, z toho 93 pustých.³¹ S rekonstrukcí panství Škvorec se dlouho čekalo, škvorecký zámek byl opraven až v roce 1710. Tereziánský katastr z roku 1713 zná na panství Škvorec pouze 158 gruntů a chalup.³² Panství znovu utrpělo za sedmileté války, kdy byl ve škvoreckém zámku zřízen vojenský lazaret a budova byla opět značně poškozena. Další obnova po válce trvala opět velmi dlouho.

³¹ Berní rula svazek 18. Kraj Kouřimský I. Praha, 1952, s. 161-167, 177. Hodov v Berní rule, neboť jde o dominikální dvůr.

³² NA, Tereziánský katastr, i. č. 1668, Kouřimsko panství Škvorec, rustikální fassé., NA, Tereziánský katastr, i. č. 1707, Kouřimsko panství Plaňany, rustikální fassé. Hodov není v Tereziánském katastru ze stejného důvodu jako v Berní rule.

Vydání tolerančního patentu v roce 1781 mělo velký význam pro celé české království. Autoři knihy *Úvaly v průběhu staletí* se domnívají, že panství Škvorec bylo v českých zemích spíše výjimkou, neboť se zde obnovená náboženská svoboda nesečkala s velkým úspěchem.³³ Podle mého názoru však za situace, kdy většina obyvatel českých zemí zůstala u katolické víry, nebyl podíl protestantů na panství malý; vycházím z toho, že hned v roce 1783 byla v Kšelicích obnovena evangelická fara, a z počtu záznamů o narozených dětech, u nichž bylo uvedeno evangelické vyznání.

V roce 1844 byla započata stavba tzv. Dráhy Olomoucko-pražské, železniční tratě, která panstvím procházela. V Úvalech byla postavena nejstarší nádražní budova na této trati. Nejen první vlak, který po trati projel 20. 8. 1845 ve směru z Olomouce do Prahy,³⁴ ale již zahájení výstavby této liniové stavby změnilo život místních obyvatel.

³³ *Úvaly v průběhu staletí*, s. 31.

³⁴ O. Brož, *Úvaly jindy a nyní*. Úvaly, 1929, s. 85.

3. Období let 1750–1849

Toto období jsem si pro práci zvolila záměrně a to především kvůli sociálním a ekonomickým změnám, ke kterým na přelomu 18. a 19. století došlo. Šlo především o změny vztahu mezi vrchností a jejich poddanými, které měly jistě vliv na demografické chování obyvatelstva českých zemí.

Již v roce 1766 vydala Marie Terezie ustanovení, jehož záměrem bylo zmírnit zacházení vrchnosti s poddanými tak, aby poddaní mohli uživit sebe i své rodiny. O dva roky později vydala trestní zákoník, který vstoupil v platnost 1. 1. 1770, který rušil většinu krutých trestů, ovšem na druhou stranu ustavoval jako hlavní rozhodující důkaz o vině torturu, tj. mučení obžalovaného s cílem dosáhnout přiznání. Zákaz mučení byl zrušen nařízením z 2. 1. 1776.

Významným rokem pro české země byl rok 1781, kdy 20. 10. vydal Josef II. tzv. toleranční patent, jímž byla v českých a rakouských zemích uzákoněna náboženská tolerance pro augšpurské, helvetské a pravoslavné vyznání. Katolické vyznání však i nadále zůstalo jediným státem uznávaným náboženstvím. Pro osoby nekatolického vyznání to však znamenalo velkou změnu, od tohoto roku byly zrovnoprávněny s katolíky, mohly disponovat nemovitým majetkem, složit mistrovské zkoušky apod. Téhož roku 1. 11. byl vydán patent o zrušení tuhého poddanství (neboli patent o zrušení nevolnictví), který přinesl řadu dalších podstatných změn, tentokrát pro celé obyvatelstvo českých zemí, které získalo právo uzavírat manželství bez souhlasu vrchnosti (povoloval i vstup do nábožensky smíšených manželství), právo se svobodně stěhovat, poslat děti na studia či do učení, nadále však zůstala povinnost roboty.³⁵ Spolu s tímto patentem bylo zavedeno právo dělit grunt při zachování soběstačnosti obou vzniklých hospodářství.³⁶ Tento patent však znamenal spíše dovršení procesu, který ve společnosti již probíhal, nikoliv radikální změnu, přesto neznamenal ani absolutní svobodu všech těchto práv, neboť právo uzavřít sňatek ovlivňovala ještě řada jiných okolností (cechovní pravidla, finanční situace aj.).

Tzv. manželský patent vstoupil v platnost 1. 1. 1787 a pojednával především o právních vztazích mezi manželi a mezi rodiči a dětmi.³⁷ Součástí tohoto zákoníku byla i změna dědického práva, kdy se právoplatným dědicem stával nejstarší syn, pokud závěť neurčila jinak.

³⁵ F. Čapka, *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha, 2010, s. 404, 416.

³⁶ Český rozhlas: Toulky českou minulostí. **Konec člověčenství**.
<http://www.rozhlas.cz/toulky/vysila_praha/zprava/286692>.

³⁷ F. Čapka, *Dějiny zemí Koruny české*, s. 423.

Do této doby byl jediným dědicem syn nejmladší.³⁸ Tento patent zcela změnil strategii rodiny dospívajících mužů a výminkářů.³⁹

Všeobecný občanský zákoník, vydaný 1. 6. 1811, který zaváděl jednotné občanské právo pro členy všech stavů, vstoupil v platnost 1. 1. 1812. Následovalo období zdánlivé právní kontinuity, které však vyústilo v radikální změnu v podobě zákona o zrušení poddanství a tím i patrimonií z 9. 9. 1848. V tomto roce tak po dlouhé době skončila vrchnostenská správa.⁴⁰

Změny, které probíhaly v českých zemích v souvislosti s industrializací země, na panství Škvorec neměly v tomto období téměř žádné odezvy, neboť se jednalo o zemědělskou oblast.

³⁸ **Dějiny obyvatelstva českých zemí.** Praha, 1998, s. 106.

³⁹ Tuto změnu dokázala ve své práci Alice Velková.

⁴⁰ F. Čapka, **Dějiny zemí Koruny české,** s. 444, 488.

4. Prameny a literatura

4.1 Stručná historie církevních matrik

Hlavním pramenem pro práci jsou farní matriky. Pod pojmem matrika rozumíme knihu, ve které jsou systematicky zaznamenány údaje vybraných událostí. Pro demografii mají zvláštní význam knihy vedené církvemi za účelem evidence církevních svátostí (evidence křtů, sňatků a pohřbů). Události mohou být evidovány v jednotlivých oddílech jedné knihy, pak jde o tzv. tripartitní knihu, nebo ve třech samostatných knihách.⁴¹

V českých zemích se nejstarší matriky dochovaly z první poloviny 16. století. Nejstarší dochovaná matrika na našem území je matrika oddaných Jáchymova začínající roku 1531, pro většinu farností se však matriky zachovaly až od druhé poloviny 17. století. Pro sledované území je nejstarší dochovanou matrikou tripartitní matrika farnosti Český Brod pro léta 1632–1674, obsahující mimo jiné několik vesnic náležejících k panství Škvorec, a to Dobročovice, Limuzy, Rostoklaty, Skřivany, Škvorec a Úvaly.⁴²

Církevní matriky jsou v předstatistické době prakticky jediný písemný pramen, který eviduje přirozenou měnu obyvatelstva, z toho důvodu je pro historického demografa tak nepostradatelným zdrojem informací, přestože si každý badatel musí uvědomit, že jde o pramen původně určený k jiným účelům, než jakým byla evidence pohybu obyvatelstva.

V matrikách šlo zpočátku o stručné zápisy, které zapisoval každý farář, popř. jiný zapisující dle svého uvážení,⁴³ k definitivnímu sjednocení zápisů došlo až v roce 1760 na základě nařízení pražské konzistoře. Nařízení vydané dne 6. 10. 1770, které vstoupilo v platnost o rok později a nařizovalo jednotné latinské zápisy do předepsaných rubrik, vedlo ke zdokonalení matriční evidence. Společně s prohlášením matrik za veřejné listiny dne 1. 5. 1781 vyšlo nařízení zapisovat také datum narození a úmrtí; pokud do této doby bylo v matrice zapsáno pouze jedno datum, šlo o datum křtu či pohřbu. K tomuto datu byly také zakázány vlastní poznámky, které farář k zápisu připojoval (např. kdo byl podle něj otcem nemanželského dítěte apod.⁴⁴). Ne vždy však farář tomuto nařízení dostál, ještě ve 30. letech 19. století se občas nějaká poznámka

⁴¹ Demografie (nejen) pro demografy. Praha, 2009, s. 64.

⁴² SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozený, oddaných, zemřelých, řk. ú. f. Český Brod, i. č. 1

⁴³ Někdy však není stručnost správným popisem těchto záznamů.

⁴⁴ V. Hradecká, **Matriky v průběhu staletí**. <<http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/matriky-v-prubehu-staleti/>>.

vyskytuje.⁴⁵ Toleranční patent vydaný 13. 10. 1781 umožňoval vést nekatolické (evangelické) matriky určené však pouze pro církevní účely. Evangeličtí faráři měli povinnost hlásit všechny matriční události katolickým farářům, kteří je zapisovali do vlastních římskokatolických matrik. Dvorský dekret vydaný dne 19. 7. 1784 nařizoval vést samostatné oddíly nebo tři samostatné knihy – knihu narozených, oddaných a zemřelých – pro každou konskripční osadu farnosti. Od 1. 1. 1950 byly matričním zákonem č. 268/1949 Sb. ze dne 7. 12. 1949 církevní matriky nahrazeny státními matrikami vedenými matričnickými odděleními národních výborů.⁴⁶

Mimomanželské děti a židovské obyvatelstvo bylo často uváděno ve zvláštním oddíle jednotlivých knih, u nemanželských dětí tomu tak však nebylo vždy, některé byly chronologicky zapisovány s dětmi narozenými v manželství v oddíle narozených.

4.2 Zpracovávané církevní matriky

Matriky použité pro výzkum panství jsou uloženy ve Státním oblastním archivu Praha.⁴⁷ Jde o 39 římskokatolických a 5 evangelických knih, z nichž některé jsou již přístupné na webovém portálu actapublica.eu;⁴⁸ počet takových knih se neustále zvyšuje. Na uvedeném portálu je k dispozici i elektronický inventář⁴⁹ všech farních matrik uložených v SOA Praha.

Excerptované matriky vznikly na šesti farních obvodech (tab. 2), na pěti římskokatolických (fara Hradešín, Sluštice, Říčany, Tuklaty a Úvaly) a jedné evangelické (fara Kšely). Sledované lokality spadaly do poloviny 18. století do tří farních obvodů – Hradešín, Tuklaty a Říčany. V roce 1755 byla nově vytvořena farnost Sluštice, kam byly z farnosti Říčany přiřazeny vesnice Dobročovice, Květnice, Sluštice, Třebohostice a Zlatá. V roce 1784 nově vznikla fara Úvaly, kam bylo z fary Hradešín přiřazeno městečko Úvaly.

⁴⁵ Např. zápis „jmenovaný otec se k zápisu nedostavil, protože prý to dítě není jeho“ ze dne 18. 1. 1834, matrika Sluštice, i. č. 6, nebo zápis „Kateřina Nováková vdaná za Josefa Nováka tovaryše mlynářského, s kterým přec již několik let není“ ze dne 11. 1. 1842, matrika Sluštice, i. č. 13 (příloha č. 11).

⁴⁶ V. Hradecká, **Matrika v průběhu staletí**.

⁴⁷ Česká republika Státní oblastní archiv v Praze, dále jen SOA Praha.

⁴⁸ Používání aplikace vyžaduje registraci, je však k dispozici zdarma.

⁴⁹ Časové vymezení, pro něž byly matriky zpracovány, však není na webovém portálu v některých případech správné. V případě mnou zpracovávaných matrik např. matrika Hradešín i. č. 9. V elektronickém inventáři je uvedeno časové vymezení matriky 1785–1826, ve skutečnosti však oddíl narozených končí až v roce 1841.

Tab. 2 – Příslušnost lokalit panství Škvorec ke katolickým faram v letech 1750–1849

Lokalita	1750-1754	1755-1783	1784-1849
Břežany	Tuklaty	Tuklaty	Tuklaty
Dobročovice	Říčany	Sluštice	Sluštice
Hodov	Hradešín	Hradešín	Tuklaty
Horka	Hradešín	Hradešín	Hradešín
Hradešín	Hradešín	Hradešín	Hradešín
Květnice	Říčany	Sluštice	Sluštice
Limuzy	Tuklaty	Tuklaty	Tuklaty
Přišimasy	Hradešín	Hradešín	Hradešín
Rostoklaty	Tuklaty	Tuklaty	Tuklaty
Skřivany	Hradešín	Hradešín	Hradešín
Sluštice	Říčany	Sluštice	Sluštice
Škvorec	Hradešín	Hradešín	Hradešín
Třebostice	Říčany	Sluštice	Sluštice
Tuklaty	Tuklaty	Tuklaty	Tuklaty
Úvaly	Hradešín	Hradešín	Úvaly
Zlatá	Říčany	Sluštice	Sluštice

Poznámky: Rok 1755 a 1784 jsou roky vzniku fary Sluštice (1755) a Úvaly (1784) a tudíž změny farní příslušnosti jednotlivých lokalit.

Zdroj: SOA Praha

Všechny matriky na panství Škvorec byly pravidelně, většinou jednou za rok, vizitovány vikářem. Jedinou výjimkou je matrika Hradešín i. č. 2 (1774–1802), která od roku 1784 nebyla k vizitaci předkládána.

Zpracovávané matriky byly po většinu sledovaného období psány česky, latina byla používána ve farnostech Hradešín, Sluštice a Tuklaty v období let 1760–1784, ve farnosti Říčany byla latina používána po celé období, kdy dané lokality k této farnosti náležely. Němčina byla během sledovaného období v matričních zápisech použita v několika knihách pro různá kratší období. Průběžně se vyskytují německé a latinské zápisy, které jsou včleněny mezi česky psané části.

Na farnostech Hradešín a Sluštice byly zápisy od roku 1770 zapisovány do předepsaných rubrik, k této změně zde tak došlo o rok dříve, než vstoupilo nařízení zavádějící rubriky v platnost. Na farnosti Tuklaty byly rubriky používány od roku 1771.

Forma zápisu rodičů narozeného dítěte v římskokatolických matrikách se v průběhu sledovaného období měnila. Na počátku bylo u otce zapisováno pouze křestní jméno, příjmení a většinou i pracovní postavení, u matky pak pouze její křestní jméno. Postupně, ustálení praxe trvalo vždy několik let a v jednotlivých matrikách ke změnám docházelo v jiných letech, se u matky začalo psát její příjmení za svobodna (od počátku 90. let 18. století), během druhého desetiletí 19. století se začal zapisovat její otec a velmi rychle následoval i záznam o její matce, přibližně od roku 1840 se zaznamenával i otec její matky. Zápis otce byl ve 20. letech 19. století rozšířen o poznámku o jeho otci a matce a stejně jako u matek, tedy přibližně v roce 1840, byl záznam rozšířen o otce jeho matky. V matrikách evangelické církve byly zápisy stručnější, u otce bylo po celou dobu zapisováno pouze jeho křestní jméno, příjmení a sociální postavení a u matky většinou pouze její křestní jméno, výjimečně se pak objevoval širší záznam.

U svobodných matek byl zápis většinou rozšířen o křestní jméno jejího otce a jeho pracovní postavení i v době, kdy se ještě u matky zaznamenávalo pouze křestní jméno, popř. jméno a příjmení.

Na panství Škvorec byly děti narozené mimo manželství zapisovány chronologicky s dětmi narozenými v manželství, jedinou výjimku tvoří matrika farnosti Sluštice i. č. 1 (1754–1770 pro část narozených), kde byly nemanželské děti zaznamenány ve zvláštním oddíle na konci knihy. Častější praxí byly zvláštní oddíly pro mrtvě narozené děti⁵⁰ a děti narozené židovskému obyvatelstvu.⁵¹ V matrice Sluštice i. č. 20 (1825–1859) jsou zápisy narozených židů zapisovány chronologicky se všemi narozenými dětmi, přestože běžně byly zaznamenávány na konci matriky.

Matrika Hradešín i. č. 2 (1774–1802) je vizitována naposledy roku 1784 a od následujícího roku do roku 1802 je vedena jako duplicitní k šesti dalším matrikám,⁵² počet zápisů narozených dětí se v matrikách shoduje. Všechny zápisy však nejsou zapsány zcela totožně, v matrice Hradešín i. č. 2 někdy farář nezaznamenal křestní jméno matky, nebo povolání otce, přestože v duplicitní matrice tuto informaci zaznamenanu má. Pro rok 1785 jsou duplicitní i matriky Tuklaty i. č. 3 (1730–1785) a Tuklaty i. č. 4 (1784–1805). Pro rok 1794 a část roku 1795 jsou duplicitně psány i matriky Kšely i. č. 1 (1783–1802) a Kšely i. č. 2 (1802–1819), přestože je následně matrika Kšely i. č. 2 psána až od roku 1805. Praxí farářů na panství Škvorec často bylo opsání počátku roku z dopsané matriky do matriky nové, docházelo tak často k zdvojení několika zápisů na začátku roku, jímž začínala nová matrika.

Evangelické matriky byly pro panství Škvorec vedeny od roku 1783 na farnosti Kšely, některé narozené děti jsou zapsány v evangelické matrice a v římskokatolické nikoliv. Do roku 1829, kdy byl vydán dekret dvorské kanceláře, kterým evangelické matriky získaly veřejnoprávní platnost, by však k této situaci docházet nemělo. Zapisování narozených dětí do evangelických i římskokatolických knih však po roce 1829 dále trvalo a praxi zrušilo až Provizorní nařízení z roku 1849.⁵³ Během sledovaného období byly některé narozené děti katolickým farářem označené jako nekatolické, a přesto nebyly zapsány v matrice evangelické. V roce 1847 byla v římskokatolické matrice zapsána dvojčata (chlapec a dívka), přičemž v evangelické matrice byl zapsán z těchto dvojčat pouze chlapec; z toho je vidět, že se na panství dodržovala smlouva uzavřená při vstupu do nábožensky smíšeného manželství – chlapec narození v manželství, v němž byl otec z tolerované církve, byli křtěni v církvi otce a dívky v církvi matky.⁵⁴

O spolehlivosti matriční evidence počtu narozených dětí z demografického hlediska vypovídají především dva ukazatele – sekundární index maskulinity a podíl vícečetných porodů.

⁵⁰ Zvláštní oddíly mrtvě narozených dětí jsou v matrikách Hradešín i. č. 1, Říčany i. č. 1, Říčany i. č. 2 a Sluštice i. č. 1 (zde je tento oddíl až do roku 1788, přestože matrika narozených je vedena jen do roku 1770).

⁵¹ Zvláštní oddíly dětí narozených židovskému obyvatelstvu jsou v matrikách Hradešín i. č. 8, Hradešín i. č. 16, Hradešín i. č. 18 a Sluštice i. č. 12.

⁵² Těmito matrikami jsou Hradešín i. č. 3, Hradešín i. č. 6, Hradešín i. č. 9, Hradešín i. č. 10, Tuklaty i. č. 4 a Úvaly i. č. 1.

⁵³ V. Hradecká, **Matrika v průběhu staletí**.

⁵⁴ E. Melmuková, **Patent zvaný toleranční**. Praha, 1999, s. 204.

Poměr pohlaví při narození by měl nabývat hodnot v rozmezí 105–107 narozených chlapců na 100 dívek. Odchýlení od tohoto poměru by znamenalo nepřesnou evidenci počtu narozených. Na panství Škvorec sekundární index maskulinity dosahoval hodnoty 107 narozených chlapců na 100 dívek. Poměr porodů dvojčat k jednočetným porodům ve sledované době obvykle nabývá hodnot 1:85. Na panství Škvorec byl tento poměr vyšší, dosahuje hodnoty 1:68. Matriční evidenci lze tedy považovat za spolehlivou, přesto je možné, že se data mohou od skutečné reality v malé míře odlišovat. Důkazem je dodatečný zápis křtu z roku 1775, který byl zapsán až v roce 1807, tedy po 32 letech.⁵⁵ Dá se však předpokládat, že k takovým skutečnostem došlo jen ve velmi málo případech, pravděpodobně když farář ztratil pomocné lístky se záznamem o narození, které používal před skutečným zápisem do matriky. Domnívám se, že i přes uvedenou skutečnost lze studované matriky považovat za spolehlivý pramen, a že mnou získaná data tak spolehlivě popisují sledovaný vývoj na panství Škvorec.

4.3 Použitá literatura

Knihu *Dějiny obyvatelstva českých zemí*⁵⁶ považuji za základní literaturu k demografickému vývoji na našem území. Jedná se o dílo, které popisuje nejen demografický, ale i sociální a hospodářský vývoj od příchodu prvních obyvatel na naše území až po současnost, resp. 20. století. Vybraným obdobím se nejvíce zabývá kapitola Ludmily Fialové *Století demografické statistiky*.

*Dějiny země Koruny české v datech*⁵⁷ je další knihou, která zachycuje vývoj na našem území od pravěku po současnost, tentokrát vývoj především historický, ale i vývoj právních a sociálních dějin.

Pro práci historického demografa je nepostradatelným zdrojem práce Eduarda Maura *Základy historické demografie*.⁵⁸ Kniha byla poprvé vydána už v roce 1978 a zajisté by si zasloužila vydání nové, doplněné o nové možnosti zpracování dat, především o využití

⁵⁵ Zápis z konce září v matrice Tuklaty i. č. 3: „Dne 2 apríla 1807 přišel Matěj Koželický obdvěkovaný voják od slavného regimentu levnehr dragaounů dle jeho vyznání 33 let starý, jak se z jeho abschidu vidělo, však po mnohém v matrice tyto vyhledávání nic jiného jsem vyšetřiti nemohl, než dle vyznání Jana Švorce starého šenkýře z Břežan, že Vojtěch Koželický se přiženil do n. 3 v Břežanech, co se taky v matrice kopulírovaných nalézá, totiž léta páně 1772 22. januari byl oddaný s Magdalénou pozůstalou vdovou po zemřelém Martinovi Tupým a ta, dle pamatování Jana Švarce, asi v roce zemřela a on Vojtěch Koželický pak sobě vzal za manželku Barboru z klučovský vinice, který Václav Červenka tenkrát její Barbory otěim držitel tý klučovský vinice, ona Barbora byla dcera po zemřelém Pavlu Fialovi sedláku z Hořan, co na kanceláři černokosteleckým zaznamenáno bylo, [...], dle vyznání Jana Švarce vejš jmenovaný Vojtěch Koželický ještě pár let v n. 3 v Břežanech sedlákem byl a pak od ženy utekl a když Vojtěch Koželický odešel tak ten grunt potom držel Václav Čermák, [...], Matěj Koželický v roce 1775 v září křtěn býti musel, když jeho otec odešel. Tehdy jsem v přítomnosti svědků jeho křest tuto takto zapsal 1775 ke konci měsíce září, pod panem farárem Ignatiusem Löw, byl křtěn Matěj, Vojtěcha Koželického sedláka bejvalého na n. 3 syn a matky Barbory po zemřelém Pavlu Fialovi sedláku v Hořanech katolického náboženství rodičů syn“.

⁵⁶ **Dějiny obyvatelstva Českých zemí.**

⁵⁷ F. Čapka, **Dějiny obyvatelstva Koruny české v datech.**

⁵⁸ E. Maur, **Základy historické demografie.** Praha, 1983.

moderních technologií. Přesto je to práce, která stále přináší mnoho informací týkajících se historicko-demografického studia.

Další inspirující knihou je práce Alice Velkové *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*⁵⁹ Jde o práci, která popisuje změny v životě poddaných na venkově, především strategii rodiny v souvislosti s dědickými právy a povinnostmi. Práce obsahuje demografickou sondu tří vybraných desetiletých kohort z přelomu 17. a 18. století, která dokládá zpracované teorie o změně strategie chování venkovských lidí.

Ke komparaci získaných poznatků s vývojem na území českých zemích bylo využito práce Ludmily Kárníkové *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*.⁶⁰ Práce popisuje vývoj demografických procesů na území českých zemí, mimo jiné také vývoj plodnosti a vývoj podílu nemanželských dětí.

Další práci využitou pro srovnání byla práce Vandy Bayerové popisující vývoj nemanželských dětí na panství Kostelec nad Černými lesy v letech 1785–1873.⁶¹ Jde tedy o analýzu na panství sousedním, které bylo majetkem stejné vrchnosti jako panství Škvorec – Lichtenštejnů. Práce se zabývá analýzou dvou farností náležejících černokosteleckému panství. Při studování této práce jsem však zjistila několik problémů, především vesnice Krymlov, která byla v analýze zařazena do farnosti Oleška, patřila z větší části panství Zásmyky. Nejenže část vesnice patřila jinému panství, ale navíc náleželo toto panství do vlastnictví jiné vrchnosti – Šternberků.⁶² Výsledky její práce tak mohou být do jisté míry touto skutečností ovlivněny. Dalším problémem byly v použitých pramenech citované Komorce, SOA Praha je v těchto matrikách nezná. Pomocí *Popisu království Českého*⁶³ se mi podařilo zjistit, že Komorce byl pouze dvůr náležející vesnici Vejžerky. Jde tedy pravděpodobně o stejnou situaci jako v případě mnou zkoumaného dvora Hostýn, který náležel městečku Úvaly, a přesto byl v některých zápisech psán samostatně jako místo narození dítěte. V tomto případě jde však pouze o nesrovnalost v seznamu pramenů, nikoliv problém datový, neboť práce Vandy Bayerové děti narozené mimo manželství podle místa narození nezkoumá. Tuto práci bych si dovolila označit za poněkud nepřehlednou, neboť neobsahuje žádné tabulky a všechna sebraná data jsou psána za sebou v řádcích a pak znovu v textu.

Práce Milana Bednáře je jedinou prací obsahující demografickou analýzu vybraných lokalit panství Škvorec, provedenou pro období o půl století mladší (1. polovina 18. století). Po prostudování práce jsem však zjistila, že jeho demografická analýza, resp. sonda, jak ji sám nazývá, je založena pouze na, podle něj, desetiletém období let 1710–1720. Toto období považuje za reprezentativní vzorek,⁶⁴ na jehož základě dochází v některých případech k poměrně překvapivým závěrům (mortalitním krizím apod.). Já si dovoluji toto jedenáctileté období za reprezentativní z hlediska demografické analýzy nepovažovat, a proto jsem jeho výsledky ke komparaci nakonec nepoužila.

⁵⁹ A. Velková, **Krutá vrchnost, ubozí poddaní?**

⁶⁰ L. Kárníková, **Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914**.

⁶¹ V. Bayerová, **Sonda do problematiky nemanželských dětí v Čechách...**

⁶² F. Palacký, **Popis království Českého**, s. 220.

⁶³ Tamtéž, s. 234.

⁶⁴ M. Bednář, **Poddaní na panství Škvorec v 1. polovině 18. století**, s. 47.

K popisu a dějinám panství byla kromě *inventáře Velkostatku Škvorec*⁶⁵ uloženého v SOA Praha použita práce *Úvaly jindy a nyní*,⁶⁶ která popisuje nejen městečko Úvaly, ale i jeho blízké okolí, tedy další vesnice panství Škvorec.

Pro vývoj matrik a matričních zápisů byl použit především příspěvek *Matriky v průběhu staletí* od Vladimíry Hradecké,⁶⁷ který obsahuje chronologický výčet všech důležitých změn, které proběhly na našem území v matriční praxi.

⁶⁵ SOA Praha, Velkostatek Škvorec 1654–1945.

⁶⁶ O. Brož, *Úvaly jindy a nyní*.

⁶⁷ V. Hradecká, *Matriky v průběhu staletí*.

5. Metody práce

Při vypisování dat z farních matrik lze použít tři metody – čárkovací metodu, pracnější metody anonymního či jmenného zkráceného přepisu matrik nebo metodu rekonstrukce rodin.⁶⁸ Čárkovací metoda je nejjednodušší a časově nejméně náročná, neboť se při ní zjišťují měsíční úhrny narozených, oddaných, zemřelých v delších časových řadách. Tento postup má však několik nevýhod, především lze touto metodou získat jen několik základních ukazatelů, je poměrně náročná na soustředění a jakákoliv nepozornost se může projevit ve zkreslení dat. Zda je zápis o události zaznamenán dvakrát, což se stává poměrně často, lze rozpoznat jen velmi těžko, spíše vůbec.

Metodu anonymní či jmenné excerptce a metodu rekonstrukce rodin představili francouzští demografové Michel Fleury a Louis Henry. První metoda spočívá v přepisování záznamů matriky ve zkrácené formě do předem připravených formulářů a v následném třídění takto sebraných dat. Metoda rekonstrukce rodin funguje na podobném principu jako metoda předchozí s tím rozdílem, že excerptované události jsou následně přiřazovány k jednotlivým rodinám.

Pro svou práci jsem zvolila metodu jmenné excerptce, pomocí programu Excel jsem zpracovala zkrácené přepisy matričních zápisů pro každý rok sledovaného období za všechny vymezené lokality, které jsem později třídila a dále zpracovávala. Práce v Excelu je poněkud jednodušší než práce s tištěnými formuláři, nicméně pracnost přepisů matrik příliš neulehčí.

Můj matriční přepis obsahoval místo narození (od roku 1771 včetně čísla popisného); datum narození, popř. pouze datum křtu; jméno a pohlaví narozeného dítěte; jména rodičů; povolání otce, popř. matky, pokud šlo o dítě narozené mimo manželství; jména, pracovní postavení a původ prarodičů dítěte, popř. jejich otce; náboženské vyznání; panství, ke kterému byli rodiče poddáni v případě, že byli poddáni jinému panství než škvoreckému, a případně byli-li nepoddáni, tedy svobodní; a poznámku, pokud nějakou zápis obsahoval (úmrtí, legalizace dítěte, či jiná poznámka zaznamenaná farářem). Zápisy o kmotrech levans a testes jsem pro analýzu posoudila jako nepotřebné, tudíž jsem jejich přepis vynechala, přestože pro hlubší demografickou analýzu jsou tyto údaje velmi cenné (např. sociální postavení rodiny).

⁶⁸ E. Maur, *Základy historické demografie*, s. 76-82.

Celkem jsem se excerpovala 17 712 zápisy, vzhledem k duplicitním zápisům jde o celkový počet 17 011 zápisů narozených (křtěných) dětí.

Při sběru dat z farních matrik, které jsou přístupné na zmíněném webovém portálu, či jsou v SOA Praha přístupné na pozitivních filmových kopiích (pofiko), byl v několika případech text zápisu u hřbetu knihy nečitelný, v důsledku nedokonalého otevření knihy při jejím fotografování. Ve většině případů nešlo přečíst datum narození či křtu dítěte. Tato situace však výrazně neovlivnila kvalitu sebraných dat, navíc se mi z větší části podařilo zjistit alespoň měsíc narození dítěte, tudíž tyto zápisy přinesly všechny potřebné informace, které byly později v analýze využity. Zápisů, u kterých se mi nepodařilo zjistit ani měsíc narození, je za celé období pouze dvanáct.⁶⁹

Při vypisování se objevilo několik problémů zápisů matrik, jedním je občasná absence jména matky. Narozené dítě má tak ve svém záznamu poznamenaného pouze otce, Ludmila Fialová s Pavlou Horskou ve své práci o pražských matrikách⁷⁰ uvádějí jako důvod tohoto faktu nižší postavení rodičů dítěte, popřípadě krátký pobyt rodičů na farnosti a tudíž farářovu neznalost této rodiny. Tyto důvody jsou však pravděpodobné v Praze jako velkém městě, ovšem na venkovských farnostech se dá o těchto důvodech pochybovat a jednoduchým vysvětlením nejspíš bude nepozornost zapisujícího faráře.⁷¹

Dalším problémem je to, že do roku 1781 bylo zaznamenáváno pouze datum křtu, nikoliv datum narození. Vzhledem k tomu, že časový odstup narození a křtu nebyl nikdy příliš dlouhý, pravděpodobně především z důvodů časného a častého úmrtí novorozenců se rodiče snažili o co nejdřívější křest svého dítěte, lze tento problém zanedbat.

V případě duplicitních matrik, jsem v třídění dat pracovala se záznamy vizitovaných matrik, nikoliv se záznamy matriky Hradešín i. č. 2, přestože se zápisy mezi sebou příliš nelišily. Větším problémem se staly duplicitní záznamy v římskokatolických a evangelických matrikách. Zápisy v těchto matrikách se často významně odlišovaly a to především datem narození a pokřtění narozeného dítěte. Ve třídění dat jsem pracovala se záznamy evangelických farářů, neboť vzhledem k pozdějšímu zápisu v římskokatolických matrikách, bylo zapsané datum narození pravděpodobně správněji zapsáno v evangelických matrikách.

Při excerpci dat jsem se setkala se záznamy o dětech narozených v lokalitě Lány, která není zmiňována ani v popisu panství a *Popis království Českého* ji také nezná, je však možné, že do roku 1848 tato lokalita zanikla – v matričních zápisech je zaznamenávána především na počátku sledovaného období. V roce 1772 bylo v matrice Hradešín i. č. 1 poznamenáno, že jde o Skřivany číslo popisné 1, z tohoto důvodu jsem všechny ostatní zápisy s místem narození Lány ve třídění dat přiřadila k lokalitě Skřivany. Podle pracovního postavení otců dětí narozených v tomto domě šlo pravděpodobně o hájovnu. V několika případech je za místo

⁶⁹ Jde o šest zápisů v roce 1814 v matrice Hradešín i. č. 18 a šest zápisů v roce 1815 v matrice Úvaly i. č. 1.

⁷⁰ L. Fialová, P. Horská, **Pražské barokní matriky jako pramen pro studium sociálních dějin**. Praha, 2003, s. 77.

⁷¹ Tento fakt se mi potvrdil při objevení dvojitych zápisů. Zápisy jsou totožné ve dvou matrikách, nicméně nejednou v jednom ze zápisů chybí matka. V několika případech jde i o manželky mužů, kteří byli na vesnici dobře známí – právní posel, školní učitel.

narození dítěte označen dvůr Hostýn, který jsem vzhledem k jeho poloze zařadila k městečku Úvaly, stejně jako to většinou udělali samotní faráři.

Zpracovala jsem údaje za všechny děti zapsané do matrik, tj. děti náležející římskokatolické, evangelické a židovské náboženské obci.

6. Mimomanželské děti

6.1 K postavení dětí narozených mimo manželství

Předmanželská početí byla na území našich zemí v minulosti pravděpodobně běžná. Za trestuhodné bylo těhotenství svobodné matky považováno až od 16. do poloviny 18. století, v souvislosti se závěry Tridentského koncilu. Tehdy taková situace mohla být trestána vyhnáním z panství, vězením nebo několik týdnů nebo měsíců trvajících nucenými pracemi.⁷² Po dlouhou dobu děti narozené mimo manželství nesly znamení svého nemanželského původu po celý život, a stejně byly na do smrti poznamenány svobodné matky. Od poloviny 18. století došlo k značnému uvolnění tvrdé reality a postupně začalo být na mimomanželské děti pohlíženo stejně jako na děti rozené v manželství, tedy především jako na budoucí pracovní sílu. Politika tereziánských a josefínských reforem inspirovaná osvícenstvím se tak o nemanželské děti i jejich matky začala starat. Společnost se snažila ženám zabránit v úmyslných potratech, které sice zůstaly trestné, ale jejich potrestání se zmírnilo, ve velkých městech byly založeny porodnice a nalezince.

Tzv. manželský patent vydaný Josefem II., který vstoupil v platnost 1. 1. 1787, zrovnoprávnil nemanželské děti s dětmi manželskými. Toto zrovnoprávnění bylo však jen dočasné, již 1. 1. 1812 všeobecný občanský zákoník vrátil situaci před rok 1786 a nemanželské děti byli opět postaveni níže než děti manželské.⁷³

6.2 Ilegitimní, nemanželské dítě

Problémem označení původu, resp. v české prostředí používání přídavných jmen „nemanželský“, „ilegitimní“, které jsou často považovány za synonyma, se poměrně rozsáhle zabývá Alice Velková ve své práci o venkovské rodině na přelomu 18. a 19. století.⁷⁴ Zdůrazňuje, že vložení rovnítka mezi tato slova je značně zavádějící. Se spojením „nemanželské dítě“ je to poněkud jednodušší, neboť jde o dítě narozené mimo manželství, kterému tento status

⁷² D. Tinková, *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha, 2004, s. 171.

⁷³ J. Mrázková, „Přislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati“. HD 29, 2005, s. 98.

⁷⁴ A. Velková, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 337.

zůstává po celý život. Ovšem „ilegitimním dítětem“ mohlo být dítě označováno buď celý život, nebo, a to v řadě případů, jen velmi krátkou dobu po svém narození. Nebylo výjimkou, že dříve nebo později se otec ke svému dítěti nejen přihlásil, ale velmi často jej také legitimoval sňatkem s matkou. Alice Velková však také upozorňuje na to, že adjektivum „ilegitimní“ je zkreslující, co se týče vztahu k matce. Pro matku byly děti „legitimní“ i bez dodatečného sňatku rodičů, vždy byly jejími plnohodnotnými dědici. Domnívám se, že v období, kdy byla společnost společností patriarchální, v níž bylo postavení rodiny ve společnosti hodnoceno podle postavení muže, je tato úvaha poněkud nadbytečná.

Za legitimní dítě by mělo být považováno i dítě narozené šest měsíců po svatbě, tedy dítě z předmanželské koncepce.

V předkládané práci vycházím z údajů, které k původu dětí zapsal farář; za mimomanželsky narozené tedy považuji ty děti, které byly v matrice takto zapsány. Tuto skutečnost jsem u všech dětí neověřovala. U dětí, které v matrice otce zaznamenaného neměly a v matričním záznamu byla matka označena jako vdova, přičemž ze zápisu nebylo jasné, zda šlo o dítě narozené mimo manželství, nebo o pohrobka, jsem dohledala dobu úmrtí manžela v matrice zemřelých a podle toho dítě zařadila. V uvedeném případě jsem nebrala v úvahu předčasné porody, proto je možné, že došlo k mírnému zkreslení dat, myslím však, že toto zkreslení nemůže výrazně ovlivnit výsledky práce, neboť se jednalo o třináct případů za celé sledované období.

7. Děti narozené na panství Škvorec v letech 1750–1849

Ve sledovaném období počet všech narozených dětí na panství Škvorec silně kolísal, obdobně jako na celém území českých zemí (obr. 1). I přes tyto výrazné výkyvy je znát pozvolný a až na výjimky nepřetržitý nárůst počtu narozených. K poklesu počtu narozených došlo jen v několika výjimečných obdobích; nejprve to bylo v roce 1757, kdy proběhla v době sedmileté války bitva u Štěrbohol a u Kolína.⁷⁵ Bitva se tehdy odehrála v bezprostřední blízkosti panství, neboť Štěrboholy jsou od panství vzdáleny necelých 10 km (měřeno k nejbližší vesnici – Květnice) a Kolín necelých 30 km (měřeno k nejbližší vesnici – Rostoklaty). Dalším takovým rokem byl rok 1772, kdy velmi výrazně poklesl počet narozených dětí v důsledku hladomoru z roku 1771 a jeho vyvrcholení na jaře roku 1772. V českých zemích byl v roce 1772 zaznamenán pokles počtu narozených o jednu třetinu,⁷⁶ na panství Škvorec dosáhl v tomto roce pokles bezmála jedné poloviny; v tomto roce se narodilo pouze 72 dětí, zatímco v letech 1760–1769 to bylo v průměru 142 dětí ročně. Panství bylo tedy pravděpodobně hladovými léty poznamenáno o něco větší měrou, což by více potvrdil počet zemřelých v daném roce, který však k dispozici prozatím nemám. Stejně jako v celých Čechách se na panství v roce 1773 počet narozených vrátil na úroveň před období hladomoru.⁷⁷ Výraznější pokles počtu narozených dětí v roce 1806 byl pravděpodobně způsoben epidemií tyfu, spíše než vlivem napoleonských válek, které způsobily v této době pokles na území českých zemí.⁷⁸ Panstvím sice na přelomu 18. a 19. století v souvislosti s válkou proti napoleonské Francii vojsko procházelo a v červenci roku 1799 zde dokonce mělo ruské vojsko ležení, ovšem ani tato krajní situace počet narozených dětí významně neovlivnila. Větší výkyvy ve 30. a 40. letech 19. století byly pravděpodobně způsobeny střídajícími se úrodnými a neúrodnými obdobími, způsobenými výraznými výkyvy počasí, střídala se výrazně nadprůměrná a podprůměrná období dešťů,⁷⁹ popřípadě také vlivem epidemií cholery, které v tomto období propukly na našem území.

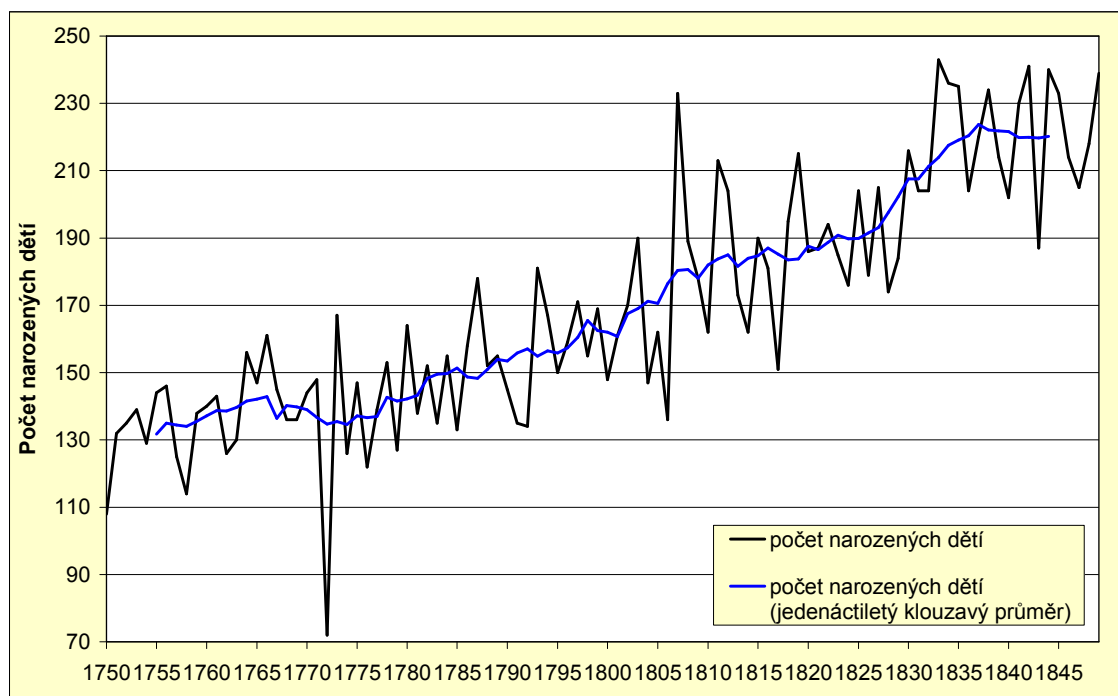
⁷⁵ V. Srb, **1000 let obyvatelstva českých zemí**. Praha, 2004, s. 171.

⁷⁶ **Dějiny obyvatelstva českých zemí**, s. 166.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ L. Fialová, **Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století**. HD 12, 1987, s. 209.

⁷⁹ **Velká kniha o klimatu Zemi koruny české**. Praha, 2003, s. 405.

Obr. 1 – Počet narozených dětí na panství Škvorec v letech 1750–1849

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Kromě celkového počtu narozených dětí a jejich rozdělení podle legitimacy je možné z excerpovaných dat sledovat také děti podle jejich vitality. Sledované období je označováno jako období s vysokou kojeneckou úmrtností ale také poměrně vysokou mrtvorozeností. V následující tabulce jsou děti narozené v manželství rozděleny na děti živě narozené, mrtvě narozené a děti, které byly pokřtěny tzv. nouzovým křtem (tab. 3).

Nouzový křest byl vykonán v případě, kdy byl přímo ohrožen život novorozence,⁸⁰ a mohlo by tak dojít k situaci, že dítě umře nepokřtěné a nebude tak moci být pohřbeno do posvěcené půdy. Nouzový křest mohla, a na panství Škvorec se tak také nejčastěji dělo, porodní bába, která byla na tuto situaci dopředu připravena farářem.⁸¹ Pokud takto pokřtěné dítě přežilo, muselo být pokřtěno znovu, tentokrát farářem v příslušném kostele. Ze zastoupení nouzových křtů tak lze do jisté míry usuzovat na časnou neonatální úmrtnost, tento odhad by byl však velmi hrubý, protože některé z dětí pokřtěných farářem také umřely ve velmi brzké době, navíc některé nouzově pokřtěné děti byly pokřtěny bábou ještě před porodem⁸² a z demografického hlediska tak šlo o mrtvě narozené děti. Případ narozeného dítěte z roku 1838 však dokládá, že ne vždy byla správně posouzena životaschopnost dítěte, neboť toto dítě zemřelo na cestě ke křtu.⁸³

⁸⁰ Dokládá zázpis ze dne 25. 8. 1786 v matrice Hradešín i. č. 10: „pokřtila bába pro nebezpečnost smrti, jakož ihned umřelo“ (příloha č. 12).

⁸¹ J. Grulich, „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. HD 24, 2000, s. 66.

⁸² Např. zázpis ze dne ze 14. 1. 1785 v matrice Sluštice i. č. 2: „v životě matky okřtěný“.

⁸³ Matrika Sluštice i. č. 6.

Index mrtvorozenosti v českých zemích se v období od 20. do 40. let 19. století pohyboval průměrně kolem hodnoty 13 ‰ (příloha č. 2).⁸⁴ Na panství Škvorec se tato míra ve stejném období také pohybovala kolem této hodnoty, ovšem s daleko většími výkyvy, v posledním desetiletí sledovaného období index mrtvorozenosti činil 31 ‰. Větší nárůst počtu mrtvě narozených ke konci sledovaného období se částečně shoduje s nárůstem mrtvorozenosti v českých zemích. Na farnostech registrujících obyvatelstvo panství Škvorec nedocházelo k praxi zapisování mrtvě narozených dětí pouze do matriky či oddílu zemřelých,⁸⁵ což jsem ověřila i namátkovým prohlédnutím těchto oddílů.

Tab. 3 – Děti narozené v manželství podle vitality a pohlaví na panství Škvorec v letech 1750–1849

Období	Narození v manželství celkem		Z toho						
			živě		mrtvě			nouzové křty	
	chlapci	dívky	chlapci	dívky	chlapci	dívky	nejz.	chlapci	Dívky
1750–1759	657	615	653	615	2	–	9	2	–
1760–1769	749	619	746	618	2	1	12	1	–
1770–1779	683	623	674	615	4	6	5	5	2
1780–1789	769	687	760	676	6	7	6	3	4
1790–1799	721	778	715	774	1	2	3	5	2
1800–1809	819	750	813	745	2	2	–	4	3
1810–1819	842	786	831	773	6	6	2	5	7
1820–1829	840	768	826	760	13	7	6	1	1
1830–1839	991	943	971	919	19	20	3	1	4
1840–1849	1018	985	982	954	32	28	2	4	3
1750–1849	8089	7554	7971	7449	87	79	48	31	26

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

7.1 Církevní křest

Křest dítěte měl velký náboženský význam, dítě se tak přijímalo k církvi (římskokatolické nebo evangelické), tato svátost očisťovala narozené dítě od hříchů a šlo při ní ke sjednocení pokřtěného s Kristem. Křest se měl podle církevních rituálů konat velmi brzy po narození dítěte, proto se rodiče snažili dítě pokřtít co nejdříve, většinou druhý den po porodu, aby při případné smrti dítěte umožnili jeho pohřeb do posvěcené půdy. Datum křtu někdy záviselo i na hodině narození dítěte, pokud se dítě narodilo brzy ráno, bylo pokřtěno většinou ještě tentýž den.⁸⁶

Na panství Škvorec se křest dítěte konal nejčastěji v den porodu nebo den po porodu. Děti patřící k evangelické církvi měly častěji křtiny později, v některých případech šlo i o osm dní. Dá se předpokládat, že tato situace byla zapříčiněna především větší vzdáleností k evangelické

⁸⁴ Tabulka **Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2009, relativní údaje**, ČSÚ.

<http://czso.cz/csu/redakce/nsf/i/obyvatelstvo_hu>

⁸⁵ E. Maur, **Základy historické demografie**, s. 73.

⁸⁶ L. Fialová, **Využití výsledků českého historicko-demografického výzkumu pro dějiny rodiny**. Praha, 200, s. 100.

faře. Křest tři nebo čtyři dny po porodu však nebyl příliš vzácný ani u římskokatolické církve, především ke konci sledovaného období.

Role kmotra narozeného dítěte byla velmi důležitá, a to nejen v době konání svátosti, ale po celý život dítěte. V případě úmrtí rodičů měl kmotr (levans) povinnost se o dítě postarat a i jinak měl levans vůči svému kmotřenci jisté povinnosti, v řemeslnických rodinách sliboval, že chlapce vyučí řemeslu.⁸⁷ Kmotrové byly u obřadu nejčastěji dva levans a testes. Levans je kmotrem, který držel křtěné dítě ve svých rukou a nejčastěji byl stejného pohlaví jako držené dítě. Testes byl dalším svědkem celého obřadu.⁸⁸ Já jsem ve své excerpci kmotry vynechávala, nicméně, uvědomuji si, že i oni mohou přinést řadu zajímavých informací o narozeném dítěti a jeho rodině.

Zvláštním případem křtu je křest dospělé osoby konvertující k římskokatolické církvi. Takový křest mohl být proveden pouze s povolením pražského arcibiskupství. Datum křtu dospělého člověka mohlo být vybráno libovolně, nejčastěji se doporučovalo tuto svátost konat o velikonočních nebo svatodušních svátcích.⁸⁹ Na panství Škvorec došlo ke čtyřem takovým křtům, ve všech případech šlo o konvertující židy.⁹⁰ Tyto záznamy však nebyly do zpracování zahrnuty.

7.2 Vícečetné porody

V celém sledovaném období připadal na panství Škvorec jeden porod dvojčat na 68 jednočetných porodů, což je poněkud více, než bylo v této době obvyklé v českých zemích. Možné vysvětlení tohoto rozdílu je jednodušší, než se zdá. Z matričních zápisů se mi podařilo zjistit, že velký podíl narozených dvojčat na panství se rodil poměrně rozvětvené rodině Hladíkových, která pravděpodobně měla k narození dvojčat genetickou predispozici. Dá se tak předpokládat, že z toho důvodu se o narozená dvojčata rodina uměla postarat lépe, než rodina, kde se dvojčata nerodila příliš často, a že se tak většina jejich dvojčat dožila dospělého věku.

⁸⁷ **Dějiny hmotné kultury II.** Praha, 1997, s. 191.

⁸⁸ J. Mareš, **Latinsko-český slovník pro genealogy.** Praha, 1996, s. 72, 134.

⁸⁹ J. Grulich, „**Slavnostní okamžiky**“, s. 60.

⁹⁰ Např. zápis ze dne 25. 7. 1758 v matrice Sluštice i. č. 1: „Téhož měsíce zvláštního povolení slavný arcibiskupské konzistoře pražské Abraham Pinkas žid v židovstvu prv tak jmenovaný, z otce Abrahama Pinkase, matky Esthery obouch židův ve vesnici Doubku v kraji Kouřimském ležící k panství Kounickému jeho mil. Pánu Panu Hraběti z Morzin patřící rodilý, věku svého devatenácté let starý, profesí své krejčí vyučený, utekl se ke mě níže podepsanému dne 8. 3. roku 1758 na faru sluštickou, žádaje snažně víru samospasitelnou katolicko římskou přijmouti a z prostředkem svátosti křtu svatého mezi věrné a vyvolené církve svaté katolické římské přičtený býti, kteréžto skrz čtyry měsíce svůj [...] furt povolání zkouseti přitom v článkův víry pravé samospasitelné, též v svatém jiný náboženství křesťanském katolickém dostatečně vyučený, na to dne 25. july na den svatého Jakuba Apoštola právě když v Slušticích pouť připadla. V chrámu páně farním svatého Jakuba Apoštola v Slušticích, dle řádu církevního její veřejné slavnosti a shromáždění lidu obojího pohlaví jest pokřtěný a jemu jméno Jan daný, příjmení pak Sluštický požádaný mládenec svobodný; levans jeho byl Pan František Krumpholec myslivec z Babic; testes Pan Jan Veigel myslivec z Dobročovic, Jakub Hynek obyvatel z Babic, Paní Dorota manželka Jana Říhy šenkýře a spolrychtáře ze Sluštic, Paní Anna manželka Tomáše Šleise šenkýře z Pacova; křtil já jej: Jan Ignác Halík farář sluštický, jenž na svědectví téhož mou vlastní rukou jsem se podepsal.“ (příloha č. 13).

Tento předpoklad by bylo možno potvrdit následným prostudováním matrik oddaných a zemřelých.

Tab. 4 – Vícečetné porody na panství Škvorec v letech 1750–1849

Období	Počet porodů celkem	Z toho porody dvojčat		
		2 chlapci	2 dívky	chlapec, dívka
1750–1759	1293	7	3	7
1760–1769	1405	5	2	8
1770–1779	1316	14	8	7
1780–1789	1503	6	5	4
1790–1799	1542	2	10	11
1800–1809	1682	8	7	15
1810–1819	1824	9	7	6
1820–1829	1847	7	7	10
1830–1839	2174	15	8	12
1840–1849	2178	11	13	6
1750–1849	16764	84	70	86

Poznámky: V roce 1808 se narodila trojčata ženského pohlaví.

Za celé sledované období došlo k dvěma porodům dvojčat, u nichž nebylo zjištěno pohlaví dětí (v letech 1785 a 1788) a dvěma porodům dvojčat, u nichž bylo zjištěno pohlaví jen jednoho dítěte (v letech 1790 a 1821), tyto porody nejsou v tabulce zaznamenány.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Na panství se nejčastěji rodila dvojčata odlišného pohlaví (tab. 4). V roce 1759 se narodila dvojčata, kde u druhého z narozených dětí farář zapomněl zapsat jeho pohlaví a jméno, je však jisté, že dítě nezemřelo při porodu, protože má oba kmotry. Já jsem tato dvojčata do své analýzy zahrnu jako dvojčata mužského pohlaví, jelikož levans nepojmenovaného dítěte je muž.

Během sledovaného období se na panství narodila pouze jedna trojčata, a to ženského pohlaví, která však, jak farář k zápisu o narození poznamenal, zemřela jako osmidenní.⁹¹

7.3 Děti narozené mimo manželství

Podíl dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec na počátku sledovaného období kolísal kolem hodnoty 3 % (obr. 2). Od konce 90. let 18. století došlo k rychlému nárůstu tohoto podílu, podíl dosáhl maxima na počátku 20. let 19. století, když v roce 1821 činil 20,3 %. K nárůstu i pozdějšímu poklesu nemanželských dětí tak na škvoreckém panství došlo zhruba o 20 let dříve než na území celých českých zemí, navíc vzestup na jednu pětinu všech narozených dětí je poněkud větší, než ke kterému došlo v českých zemích ve 40. letech 19. století, kdy podíl v době svého maxima dosahoval zhruba jedné sedminy.⁹² K takto vysoké hodnotě na panství mohla jistou měrou přispět i nepřilíh velká vzdálenost panství od Prahy, kam často mířily svobodné těhotné ženy porodit, aby ve velkém městě zakryly svůj prohřešek, případně narozené dítě odložily v nalezinci.⁹³ O takové situaci jsem v matrice našla pouze

⁹¹ Hradešín, i. č. 9.

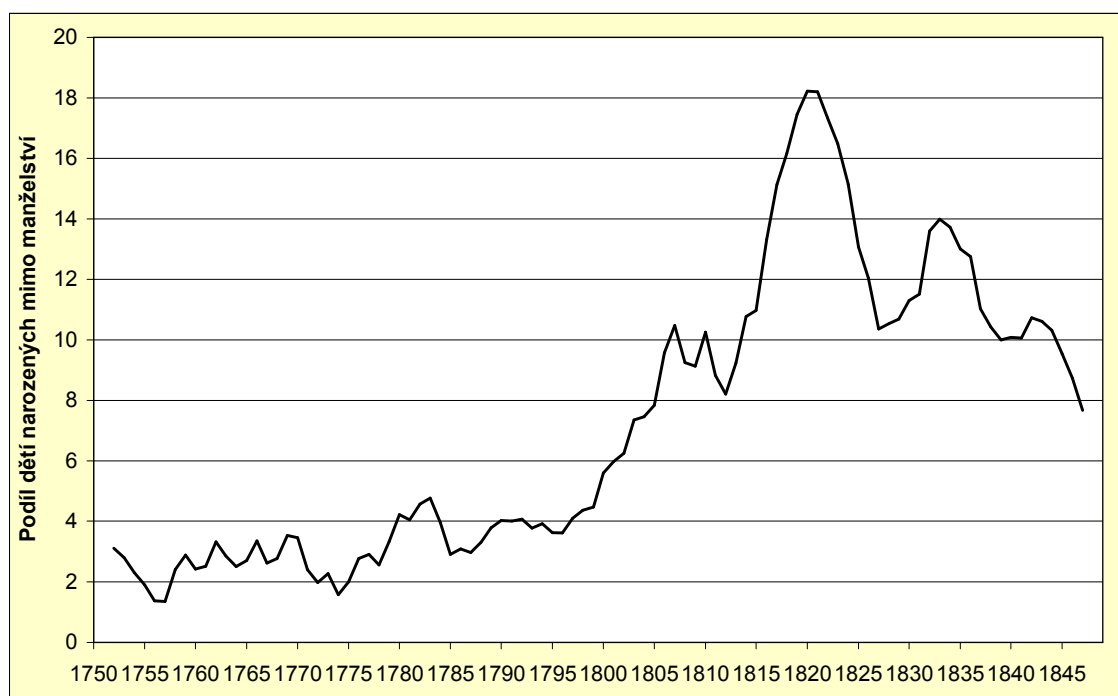
⁹² L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, s. 69.

⁹³ O existenci nalezince v Praze jsem v matričních zápisech narozených našla jednu poznámku (Úvaly

jednu poznámku zapsanou farářem k dítěti narozenému v roce 1843, ve které je napsáno, že matka chtěla porodit v Praze.⁹⁴ Na sledovaném panství byla tato žena však spíše výjimkou, zdá se, že většina svobodných matek rodičů na panství Škvorec se zde i narodila.

Od 20. let 19. století se podíl dětí narozených mimo manželství sice snižoval, ve 30. letech však došlo k jakési druhé vlně nárůstu s maximem v roce 1834, kdy podíl dosáhl hodnoty 16,5 %. Do konce sledovaného období se podíl nemanželských dětí již nepřiblížil hodnotám z druhé poloviny 18. století a udržel se stále na poměrně vysoké úrovni, neklesl pod hodnotu 6 %, s výjimkou roku 1847, kdy dosáhl 5,9 %. Tento podíl je na rozdíl od maximální hodnoty ve 20. letech menší než na území českých zemí, kde podíl po 40. letech již neklesl pod 10 %.

Obr. 2 – Podíl dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v letech 1750–1845 (pětileté klouzavé průměry)

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Vanda Bayerová zjistila, že ve farnostech Oleška a Konojedy na černokosteleckém panství se největší podíl dětí mimo manželství narodil také ve 20. letech 19. století (1826–1830) a že od počátku 30. let zde tento podíl rovněž klesal.⁹⁵

Pro celé sledované období let 1750–1849 činí průměrná hodnota podílu dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec 7,8 %. Dohromady pro farnost Oleška a Konojedy dosahuje tato hodnota 8,5 %. Dá se tak usuzovat na vyšší podíl nemanželsky narozených dětí na

i. č. 3), v roce 1848 měla matka manželského dítěte zapsáno „sirotek z pražského domu pro nalezence, vychována v Třebohosticích u Václava Zelenky gruntovníka z Úval č. 17“.

⁹⁴ Zápis ze dne 10. 6. 1843 v matrice Úvaly i. č. 2: „Anna Krhounová cestující, dle udání do pražského porodního domu z Konárovic, dcera Matěje sloužícího penziovaneho u hraběte Jindřicha Chodka a matky Anny dcery Josefa Čermáka domkáře z Hořovic“ (příloha č. 14). Konárovice leží na severovýchod od Kolína.

⁹⁵ V. Bayerová, *Sonda do problematiky nemanželských dětí...*, s. 98.

celém černokostelckém panství, což může být způsobeno polohou kolem města Kostelec nad Černými lesy, kde sídlili majitelé obou panství – Lichtenštejnové.

Index mrtvorozenosti nemanželských dětí kopíruje vývoj u dětí manželských, jeho hodnoty jsou však poněkud vyšší (příloha č. 2). Domnívám se, že to může být vysvětleno několika důvody – psychickými důvody spojenými s představou pozice svobodné matky ve společnosti, horšími podmínkami svobodných matek při porodu, nebo životní strategií žen vdát se jako bezdětné. Ani jeden z těchto důvodů však nelze v dnešní době více potvrdit a z mnou zpracovávaných dat nelze ani usuzovat na pravděpodobnější řešení.

Dvacetileté období let 1760–1779, kdy ani jedno z nemanželských dětí se nenarodilo mrtvé, ani nebylo nouzově pokřtěno, nelze považovat za zajímavé. V tomto, stejně jako v desetiletém období před tím, se narodilo tak málo nemanželských dětí, že nelze uvažovat o zvláštním důvodu vysvětlujícím tuto situaci. Směrem ke konci období se rozdíly mezi indexem mrtvorozeností manželských a nemanželských dětí snižují, což svým způsobem potvrzuje výše jmenované důvody větší míry u nemanželských dětí v předchozích obdobích.

Zastoupení nouzových křtů bylo u dětí manželských i nemanželských velmi nízké, je však vidět, že o něco větší byla snaha nouzově pokřtít dítě narozené mimo manželství (příloha č. 3).

Tab. 5 – Děti narozené mimo manželství podle vitality a pohlaví na panství Škvorec v letech 1750–1849

Období	Narození mimo manželství celkem		V tom						
			živě		mrtvě			nouzové křty	
	chlapci	dívky	chlapci	dívky	chlapci	dívky	nejj.	chlapci	dívky
1750–1759	16	12	16	12	–	–	1	–	–
1760–1769	23	19	23	19	–	–	–	–	–
1770–1779	14	19	14	19	–	–	–	–	–
1780–1789	31	26	29	24	1	2	–	1	–
1790–1799	36	28	35	28	1	–	–	–	–
1800–1809	63	82	62	80	–	2	–	1	–
1810–1819	117	98	114	96	3	2	1	–	–
1820–1829	145	113	139	109	5	3	1	1	1
1830–1839	139	132	133	127	4	5	1	2	–
1840–1849	112	90	108	84	3	6	1	1	–
1750–1849	696	619	673	598	17	20	5	6	1

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Podíl mrtvě narozených dětí a dětí nouzově křtěných na panství Černý Kostelec byl poněkud vyšší než podíl sledovaný na panství Škvorec, na Černokostelecku činil tento podíl za sledované období 4,9 %, ⁹⁶ na Škvorecku pouze 3,7 %.

⁹⁶ Tamtéž, s. 96.

7.3.1 Děti narozené mimo manželství podle místa narození

Na děti rozené mimo manželství je dle mého názoru nutné se také podívat podle lokality, v níž se narodily. A to i přesto, že některé děti zde byly porozeny náhodně, ženami panstvím procházejícími, ženami účastnicemi se místních trhů či ženami na návštěvě.⁹⁷ Děti narozené při takovýchto příležitostech však nejsou častým jevem, který by výrazně ovlivnil celkové počty narozených dětí. Vzhledem k tomu, že místní ženy také mohly porodit na území jiného panství ze stejných důvodů, předpokládám, že se tyto počty navzájem vyvažují. Pro zjednodušení jsem sledované období rozdělila na čtyři dvacet pět let dlouhá období. Pokud nebudu počítat s prvním obdobím let 1750–1774, kdy se narodilo nemanželských dětí poměrně málo a navíc tento počet poměrně hodně kolísal, tak se po celé období nejvíce nemanželských dětí rodilo ve Škvorci (celkem 214 dětí narozených mimo manželství), v Břežanech (181) a Úvalech (138) (příloha č. 4). Škvorec je po celou sledovanou dobu lokalitou s nejvíce domy, a pokud vezmeme v úvahu rozdělení počtu obyvatel podle *Popisu království Českého*, tak také nejlidnatější. Břežany a Úvaly jsou po celou dobu vesnicemi téměř stejně obydlenými, je tedy zajímavý poměrně velký rozdíl mezi počtem nemanželských dětí narozených v těchto dvou lokalitách. Je však možné, že díky poloze Úval na zemské stezce měly dívky větší možnost poznat se s projíždějícími muži, za kterými později odešly do jejich bydliště.⁹⁸ Zdá se, že poloha zemské stezky měla opačný vliv, než jaký jsem předpokládala. I počet dětí narozených mimo manželství ve vesnici Rostoklaty spíše potvrzuje domněnku, že ženy z vesnic ležících na stezce spíše odcházely.

Nejméně dětí mimo manželství se narodilo v lokalitách s nejméně domy, v Hodově, který byl pouze dvorem a proto ho dále mezi lokality uvažovat nebudu, se narodilo za celé sledované období pouze 9 nemanželských dětí, v Horce 27 a ve Zlaté 30.

Jiný pohled však nabízí podíl dětí narozených mimo manželství podle místa narození (tab. 6). Největší podíl nemanželských dětí se za celé období narodil v Břežanech (10 %), v Dobročovicích (9,6 %) a v Přišimasech (9,2 %), nejméně pak v Hradešíně (5,2 %), ve Slušticích (5,8 %) a Třebohosticích (6 %). Z těchto podílů vyplývá, že podíl nemanželských dětí byl pravděpodobně závislý na celé řadě okolností. Mohl souviset se zastoupením rustikálních domů v jednotlivých lokalitách, kde musel nejstarší syn čekat na zdědění hospodářství, aby se mohl oženit,⁹⁹ a tak se častěji stal otcem nemanželského dítěte. Této situaci odpovídá i změna lokalit s minimálními a maximálními podíly mezi mnou vymezeným obdobím let 1775–1799 a 1800–1824. Tato změna zhruba souhlasí se změnou dědického práva v roce 1787. Jedinou

⁹⁷ Např. zápis ze dne 27. 4. 1755 v matrice Hradešín i. č. 1: „ti dva manželové přišli jako kramáři na pout' Hradešínskou a ona manželka porodila v městys Škvorec dne 26. 4. a obydli toho času měli v Říčanech“, či zápis ze dne 11. 3. 1817 v matrice Úvaly i. č. 1 „padlá krosnářka z Kutné Hory jdouc z drůbeží do Prahy v Úvalech porodila“ (příloha č. 15).

⁹⁸ Tuto situaci by bylo možné doložit výhostními listy, které však pro panství Škvorec nejsou dochované. Přiblížení této skutečnosti by mohlo přinést i prostudování matriky zemřelých, kde by nemělo být zaznamenáno úmrtí některých žen narozených v Úvalech.

⁹⁹ Podíl rustikálních domů na panství Škvorec v lokalitách s maximálním a minimálním podílem dětí narozených mimo manželství: Břežany 46%, Dobročovice 61%; Hradešín 27%, Sluštice 12%. NA, **Fond Robotní seznamy 1775–1783**.

lokalitou, která této teorii neodpovídá, jsou Třebohostice,¹⁰⁰ kde je však velmi nápadný propad podílu nemanželsky narozených dětí mezi obdobími let 1800–1824 a let 1825–1849, kterým se vrátily na úroveň let 1775–1799, k čemuž u žádné jiné vesnice nedošlo. Bylo by třeba blíže zjistit důvod tohoto poklesu, který však bez rekonstrukce rodin vysvětlit nemohu.¹⁰¹

Další okolností, s kterou podíl nemanželských dětí mohl souviset, byla přítomnost dvoru v dané lokalitě, který obýval větší počet děveček a čeledí. Čeled' často neměla dostatek finančních prostředků, aby dosáhla na povolení k sňatku. Do roku 1781 bylo potřeba při žádosti o sňatek složit určitou finanční částku, od roku 1815 se spolu se žádostí muselo předložit potvrzení o výši výdělků, a ten musel stačit na uživení budoucí rodiny. Žadatel musel předložit také potvrzení, že měl vlastní bydliště.¹⁰² S tím zřejmě souviselo i odkládání sňatků nádeníků a tovaryšů, kteří ještě neměli stálý příjem, tovaryši navíc museli před sňatkem vykonat povinný vandr. Proto mohla výše podílu řemeslníků a čeledínů v jednotlivých lokalitách také ovlivňovat výši podílu nemanželsky narozených dětí.

Svou úlohu v této době mohla hrát i dlouhá vojenská služba. Pokud však měla tato skutečnost na podíl nemanželských dětí vliv, pak musela působit ve všech lokalitách téměř stejnou měrou.

S největší pravděpodobností však šlo o kombinaci všech zmíněných okolností, takže vesnice nelze jednoduše seskupovat podle jednotlivých „možností“.¹⁰³ Dá se říci, že okolnosti zplození každého nemanželského dítěte byly více méně jedinečné.

Tab. 6 – Podíl dětí narozených mimo manželství podle jednotlivých lokalit na panství Škvorec v letech 1750–1849

Lokalita	1750–1774	1775–1799	1800–1824	1825–1849	1750–1849
Břežany	2,8	4,6	14,0	15,4	10,0
Dobročovice	3,1	3,5	11,5	16,5	9,6
Hodov	–	9,1	11,8	2,4	5,4
Horka	–	4,2	11,1	11,9	7,5
Hradešín	1,0	0,9	8,3	6,3	5,2
Květnice	2,9	5,4	14,4	10,4	8,9
Limuzy	7,5	4,1	11,1	7,1	7,4
Přišimasy	–	2,6	14,1	14,2	9,2
Rostoklaty	5,7	6,8	11,1	11,0	8,8
Skřivany	0,9	2,6	10,2	9,0	6,5
Sluštice	5,6	3,4	7,5	6,4	5,8
Škvorec	0,2	3,7	9,6	11,8	7,1
Třebohostice	2,4	3,0	14,2	3,1	6,0
Tuklaty	4,4	2,9	13,1	11,5	8,2
Úvaly	–	3,0	13,9	10,8	7,7
Zlatá	2,9	5,6	10,1	9,2	7,7
Panství celkem	2,5	3,7	11,6	10,7	7,8

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

¹⁰⁰ V Třebohosticích se nacházelo 58% rustikálních domů. NA, **Fond Robotní seznamy** 1775–1783.

¹⁰¹ Bylo by nutné zjistit, zda v daném období většina žen nepatřila do skupiny žen postreprodukčního věku. Tuto otázku lze zjistit pouze pomocí metody rekonstrukce rodin, která mnou nebyla použita.

¹⁰² M. Lenderová, **Radostné dětství?** Praha, 2006, s. 269.

¹⁰³ Na tento problém bych se ráda zaměřila ve své další práci.

7.3.2 Matka dítěte narozeného mimo manželství

Z dat získaných excerpceí matrik je možné zjistit i některé údaje o matkách narozených dětí, včetně informací o svobodných matkách. Důležitou skutečností, která vypovídá o nemanželských dětech, je sociální postavení matky při narození dítěte. Přesnější by bylo studovat situaci svobodných matek v době početí, k tomu ale chybí prameny; během těhotenství se totiž situace nastávající matky mohla až dramaticky změnit. V českých zemích matky nemanželského dítěte pocházely většinou z nižších společenských vrstev, nebo se do nich během těhotenství dostaly.¹⁰⁴

Pokusila jsem se o zjištění této informace i na panství Škvorec. Z důvodu toho, že v matrikách ve většině případů nebylo zaznamenáno sociální postavení svobodné matky, zařadila jsem je do šesti sociálních skupin podle postavení jejich otce (popř. matky v případě, že šlo o matku nemanželského původu) v době narození dítěte. Tyto skupiny jsem definovala poměrně volně, jejich podrobnějšímu rozpracování by bylo třeba věnovat více času. Při tvorbě jednotlivých skupin jsem se inspirovala přístupem Alice Velkové, která se podobným výzkumem zabývala na panství Štáhlavy na přelomu 17. a 18. století. Autorka má sociální skupiny vytvořeny jinak, ale také velmi volně;¹⁰⁵ vymezení vychází ze specifík jednotlivých panství.

Podle společenského postavení v době narození nemanželského dítěte jsem rozřadila pouze otce (popř. matky) svobodných matek, u kterých bylo toto postavení v matrice zaznamenáno. Proto nejde o sociální příslušnost všech svobodných matek. Skupiny jsou označeny následovně: vrchnostenská úředníci (např. hejtmáni, písaři), vrchnostenská zaměstnanci (např. poklasní, do této skupiny jsem zařadila i osoby svobodné), sedláci a chalupníci¹⁰⁶ (do této skupiny jsem zařadila i sousedy), domkáři,¹⁰⁷ řemeslníci (v této skupině jsou započítáni i školní učitelé) a poslední skupinou jsou nádeníci a podruzi (do této skupiny jsem zařadila i obyvatele a sloužící).

Na škvoreckém panství byla nejpočetnější skupinou, z níž pocházely svobodné matky, nejnižší sociální vrstva, tedy mnou vymezená skupina nádeníků a podruhů (34,8 %), stejně jako tomu bylo v českých zemích (tab. 7). Druhou nejpočetnější skupinou byli nádeníci a sedláci (26,7 %), třetí řemeslníci (18,1 %). Poměrně zajímavým jevem je relativně vyšší zastoupení skupiny vrchnostenských úředníků (1,5 %). Domnívám se, že zastoupení rodičů svobodné matky v této skupině není bezvýznamné. Otcem svobodné matky byl v několika případech i kontribuční a důchodní písař, tedy osoba na samotném vrcholu mezi běžným obyvatelstvem. Během sledovaného období byla na panství dokonce několikanásobná svobodná matka (rodila

¹⁰⁴ **Přirozená měna obyvatelstva českých zemí...**, s. 47.

¹⁰⁵ A. Velková, **Krutá vrchnost, ubozí poddaní?**, s. 57-59.

¹⁰⁶ Rozdíl mezi sedlákem a chalupníkem je dán velikostí jejich pozemku. Velikost pozemku, který tvoří předěl mezi těmito dvěma skupinami je však v každé vesnici jiný, proto jsem tyto skupiny pro účely své práce sloučila.

¹⁰⁷ Tuto skupinu jsem vytvořila jako samostatnou, neboť domkáři jsou svým postavením výjimeční, mají vlastní dům, dali by se tedy zařadit mezi chalupníky a sedláky, ale nevlastní příliš velký, popř. žádný vlastní pozemek a většinou musí pracovat na panském, nebo vykonávat řemeslo.

v letech 1828, 1831 a 1834), která byla nájemnicí, sama plátkyní daní, nezávislá na svém otci nebo jiném muži.¹⁰⁸ Ona sama tedy byla na vyšším sociálním stupni společenského žebříčku.

Zjistit zastoupení jednotlivých sociálních skupin v populaci by vyžadovalo rozsáhlou heuristiku, neboť tyto informace nejsou snadno dostupné pro všechny obyvatele panství. Lze však odhadovat, že skupina nádeníků a podruhů byla skupinou nejpočetnější. Zatímco vrchnostenských úředníků a zaměstnanců bylo naopak významně méně. Proto se dá říci, že svobodné matky pocházely více méně rovnoměrně ze všech sociálních vrstev. Z příkladu zmíněné nájemnice lze usuzovat, že ne vždy bylo svobodné těhotenství a mateřství nutně důvodem k sociálnímu sestupu.

Během sledovaného období jsem našla 27 svobodných matek, které samy byly nemanželského původu. Zda však jejich svobodné těhotenství bylo nutností či dobrovolnou volbou nemohu pomocí zápisů v matrikách zjistit, žádná z nich však neměla více nemanželských dětí. Jedna z těchto žen, která porodila své nemanželské dítě v roce 1848, byla svou matkou odložena v domě nalezců v Praze a vychována manželským párem v Břežanech.¹⁰⁹

Tab. 7 – Sociální postavení otců svobodné matky v době narození jejího dítěte na panství Škvorec v letech 1750–1849

Sociální skupina	abs.	v %
Vrchnostenští úředníci	11	1,5
Vrchnostenští zaměstnanci	30	4,1
Sedláci, chalupníci	195	26,7
Domkáři	108	14,8
Řemeslníci	132	18,1
Nádeníci, podruzi	254	34,8
Celkem	730	100,0

Poznámky: Pokud měla svobodná matka více nemanželských dětí, je její otec započítán pouze jednou.

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Matky, které rodily jako svobodné vícero než jednou, nebyly na panství výjimkou, je tedy možné, že rodiče těchto dětí žily z určitého důvodu v tzv. nesezdaném soužití. Matek, které rodily za svobodna dvakrát, bylo na panství za sledovanou dobu celkem 111, 36 svobodných žen rodilo třikrát, čtyři matky porodily čtyřikrát, po dvou ženách rodilo pětkrát a šestkrát a jedna svobodná matka porodila dokonce osmkrát (příloha č. 5).¹¹⁰ U některých z těchto žen není počet jejich svobodných těhotenství s největší pravděpodobností konečný, neboť rodily na konci 40. let 19. století a dá se tak předpokládat, že měly ještě nějaké děti, které se narodily po roce

¹⁰⁸ V matrice však nejsou k dispozici informace o otci jejich dětí; jeho osoba mohla hrát v tomto případě určitou roli.

¹⁰⁹ Zápis v poznámce 87.

¹¹⁰ Šlo o Marii Zelenkovou, dceru Tomáše Zelenky nádeníka z Tehovce a Veroniky rozené Novákové z Kralovic. Marie však rodila své děti ve vesnicích Skřivany a Přišimasy, a to v letech 1830, 1832, 1834, 1835, 1838, 1841, 1843 a 1846. Otcem všech dětí pravděpodobně byl Josef Potůček, ke čtyřem z osmi dětí se přihlásil jako prostý voják, k prvnímu již v roce 1832. U posledního dítěte narozeného v roce 1846 je poznámka o sňatku, v té době již byl nádeníkem.

1849. Počet případů, kdy svobodná matka rodila víckrát, než jednou se postupně zvyšoval a nejvyšší byl na konci sledovaného období.

Na farnostech Oleška a Konojedy, stejně jako na panství Škvorec, byl otcem svobodné matky nejčastěji nádeník či podruh. V těchto farnostech šlo o 31 % z otců, u nichž bylo zjištěno sociální postavení.¹¹¹ Naproti tomu velmi málo těchto žen pocházelo z rodin sedláků, což ukazuje na výrazný rozdíl mezi tímto a škvoreckým panstvím. Absolutní počty svobodných matek, které rodily víckrát než jednou na panství Kostelec nad Černými lesy,¹¹² naznačují podobný trend jaký je zachycen na panství Škvorec. Více než jedno nemanželské dítě tam mělo 273 matek, s maximálním počtem 6 dětí.

7.3.3 Otec dítěte narozeného mimo manželství

O otcích nemanželského dítěte se z matrik dozvíme jedině tehdy, když otec dítě legalizoval. Otec nemanželské dítěte mohl své dítě legalizovat dvěma způsoby, buď se mohl k dítěti přihlásit, nebo je legitimovat. V případě přihlášení se otec musel dostavit k faráři spolu s dvěma svědky, požádat o zápis do matriky a zápis i se svědky podepsat.¹¹³ Dítě, ke kterému se otec přihlásil, dále zůstávalo dítětem nemanželských, mělo však známého otce, což jeho situaci ve společnosti o něco zlepšilo. Legitimování dítěte předpokládalo sňatek jeho rodičů, následně otec musel prohlásit, že jde o jeho dítě (děti). Dítě se v tomto případě stalo legitimním. Zvláštním případem byla situace, kdy otec se ke svému dítěti přihlásil a později se s jeho matkou oženil. Všechny děti této ženy, ke kterým se dříve přihlásil, se tak automaticky staly legitimními.

¹¹¹ V. Bayerová, **Sonda do problematiky nemanželských dětí ...**, s. 99.

¹¹² Tamtéž, s. 100.

¹¹³ Např. zápis ze dne 21. 12. 1849 v matrice Sluštice i. č. 15: „že vejš jmenovaný otec nemanželského dítěte za své uznává a všechny otcovské povinnosti zastáváti chce, svým vlastnoručním podpisem i podpisem svědků stvrzuje“, nebo zápis ze dne 18. 12. 1845 v matrice Hradešín i. č. 17: „že se výše psaný Sinecký Jan za otce toho nemanželského dítěte dobrovolně přihlašuje a zapsán býti žádal, dokazuje jeho a dožádaných svědků vlastnoruční podpis“ (příloha č. 16).

Tab. 8 – Děti narozené mimo manželství podle způsobu legalizace na panství Škvorec v letech 1750–1849

Období	Narození mimo manželství celkem	Z toho					
		otec se přihlásil		otec legitimoval		otec se přihlásil a legitimoval	
		abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
1750–1759	29	1	3,4	–	–	–	–
1760–1769	42	–	–	–	–	–	–
1770–1779	33	–	–	–	–	–	–
1780–1789	57	4	7,0	1	1,8	–	–
1790–1799	64	2	3,1	–	–	–	–
1800–1809	145	3	2,1	3	2,1	6	4,1
1810–1819	216	11	5,1	6	2,8	10	4,6
1820–1829	259	20	7,7	14	5,4	31	12,0
1830–1839	272	36	13,2	11	4,0	30	11,0
1840–1849	203	37	18,2	8	3,9	25	12,3
1750–1849	1320	114	8,6	43	3,3	102	7,7

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Na panství Škvorec se otec, pokud své dítě legalizoval, nejčastěji k dítěti pouze přihlásil (tab. 8). V 19. století takto legalizovaných dětí postupně přibývá. Zároveň výrazně přibývá otců, kteří se k dítěti nejprve přihlásili, nejčastěji hned u křtu, a později se s matkou svého dítěte oženili, takže dítě vyrůstalo ve skutečném manželství a ve stejných podmínkách jako dítě v manželství narozené. Tento vzestup koresponduje s nárůstem počtu případů, kdy svobodná matka porodila více než jednou. Ze zápisů ve farních matrikách vyplývá, že se k takovým dětem hlásil stejný otec. Tato situace tak potvrzuje teorii o ekonomických podmínkách, které zabraňovaly sňatku, resp. vedly k jeho odkladu. Pár spolu pravděpodobně žil dlouho, ale z určitého důvodu neuzavřel sňatek před narozením prvního dítěte, ale teprve tehdy, když to situace umožňovala; v té době mohl mít již několik dětí.

Zajímavou badatelskou otázkou bylo, zda otcové častěji legitimovali syna nebo dceru. Pro upřednostňování synů by svědčilo to, že šlo o pokračovatele rodu a navíc o dítě, které v době jeho sňatku nebylo nutné zaopatřit věnem, jako tomu bylo u dcer. Výsledek byl překvapující; za celé sledované období se otcové přihlásili ke 259 dětem, z nich bylo 134 chlapců a 125 dívek – poměr pohlaví byl tedy téměř vyrovnán (tab. 9). Zdá se, že u otců při rozhodnutí dítě legitimovat pohlaví dítěte nehrálo rozhodující roli.

Tab. 9 – Děti narozené mimo manželství podle způsobu legalizace a podle pohlaví na panství Škvorec v letech 1750–1849

Období	Narození mimo manželství celkem			Z toho					
				otec se přihlásil		otec legitimoval		otec se přihlásil a legitimoval	
	chlapci	dívky	nezj.	chlapci	dívky	chlapci	dívky	chlapci	dívky
1750–1759	16	12	1	–	1	–	–	–	–
1760–1769	23	19	–	–	–	–	–	–	–
1770–1779	14	19	–	–	–	–	–	–	–
1780–1789	31	26	–	3	1	1	–	–	–
1790–1799	36	28	–	1	1	–	–	–	–
1800–1809	63	82	–	–	3	3	–	–	6
1810–1819	117	98	1	8	3	1	4	3	7
1820–1829	145	113	1	12	8	7	8	22	9
1830–1839	139	132	1	19	17	3	8	13	17
1840–1849	112	90	1	20	17	3	5	15	10
1750–1849	696	619	5	63	51	18	25	53	49

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Je zapotřebí si uvědomit, že podíly dětí legitimovaných svým otcem vycházející z matričních záznamů, jsou spíše orientační, nedá se tak zcela usuzovat na úmysly svobodných otců, neboť často se otec k svému dítěti ani přihlásit nestihl, protože dítě zemřelo brzy po narození. Navíc jde ve většině případů o poznámku, kterou farář ke křtěnému dítěti dopisoval v době po jeho legitimování, a mohl tak na některý zápis zapomenout.

Z hlediska sociálního postavení otce nemanželského dítěte situace na panství Škvorec potvrzuje rozšířené teorie o složitosti sňatků pro některé skupiny obyvatelstva. Nejčastěji se svobodným otcem stal v téměř stejném zastoupení nádeník, čeledín či tovaryš a v o něco menší míře voják.

Na panství Černý Kostelec se otec přihlásil ke svému nemanželskému dítěti ve více jak čtvrtině případů,¹¹⁴ což je výrazně vyšší podíl než na škvoreckém panství, tento rozdíl, může být způsoben tím, že Vanda Bayerová sleduje období o čtvrt století mladší; nárůst podílu legitimovaných dětí ke konci 40. let 19. století na panství Škvorec by mohl naznačovat, že se tento podíl bude i zde dále zvyšovat. Dalším důvodem může být přesnější zapisováním této události na černokosteleckých farách.

7.4 Sezónnost narozených dětí

Určitou vypovídací hodnotu o reprodukčním chování obyvatelstva má i sezónní rozložení počtu narozených dětí, přestože se sezónnost během roku v době neregulované plodnosti měnila jen málo.¹¹⁵ Během sledovaného období se i na panství Škvorec počet narozených v průběhu roku výrazně neměnil (tab. 10). Maximum počtu narozených připadalo na měsíc březen, resp. na

¹¹⁴ V. Bayerová, *Sonda do problematiky nemanželských dětí...*, s. 102.

¹¹⁵ *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí...*, s. 81.

leden v letech 1825–1849, kdy ale byly mezi měsíci nejmenší rozdíly. Měsícem maximálních koncepcí tak byl nejčastěji červen. Nejméně dětí se rodilo v červnu a v podzimních měsících.

Tab. 10 – Měsíční index počtu narozených dětí na panství Škvorec v letech 1750–1849

Období	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	var
1750–1774	107	95	120	94	101	81	108	109	98	100	95	94	10
1775–1799	112	105	118	92	102	81	99	105	97	96	94	97	10
1800–1824	108	95	118	101	108	94	105	104	90	91	88	98	9
1825–1849	107	97	105	100	100	98	102	98	97	95	94	106	4
1750–1849	108	98	114	97	103	90	103	103	96	95	93	99	7

Poznámky: Rozdíly v délce kalendářního měsíce byly odstraněny vynásobením počtu událostí korekčními ukazateli (únor: 0,9283, měsíc se 30 dny: 0,9856 a měsíc s 31 dny 1,0185) a vydělením průměrným počtem událostí připadajících na jeden měsíc. 116

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Počty dětí narozených mimo manželství během roku kolísaly výrazně více než počty všech narozených dětí, což dokazuje i vysoká hodnota variačního koeficientu (tab. 11), tento fakt je však pravděpodobně ovlivněn především velikostí daného souboru událostí. Minima a maxima narozených nemanželských dětí se během vymezených období více mění, za celé sledované období připadá maximum na měsíc leden a minimum na měsíc říjen.

Tab. 11 – Měsíční index počtu dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec v letech 1750–1849

Období	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	var
1750–1774	118	81	118	114	133	142	29	88	100	147	71	59	36
1775–1799	114	112	79	128	123	60	106	176	94	26	68	114	38
1800–1824	137	79	125	116	86	88	93	96	90	77	95	120	19
1825–1849	150	83	100	107	82	95	91	82	90	91	120	109	19
1750–1849	139	84	109	113	92	91	90	98	91	82	101	110	16

Zdroj: Církevní matriky, vlastní výpočty

Celkový počet narozených kolísal opravdu jen velmi málo a dá se tak těžko uvažovat o nějakých pravidelnostech souvisejících s cyklem hospodářského či liturgického roku na vesnici. U dětí rozených mimo manželství byla však situace poněkud odlišná. Zdá se, že maximální počty nemanželsky narozených dětí mohly s hospodářským cyklem souviset, jak jsem předpokládala. Čas senoseče začínal většinou v druhé polovině června a plynule na něj navazovalo období žní, které trvalo většinou až dokonce září. V období senoseče i žní na poli pracovali ženy a muži společně a mohlo tak snadno dojít ke sblížení. Období sklizně jako období počtetí odpovídá vyšším počtům narozených nemanželských dětí v březnu a dubnu.

Maximální měsíční počty narozených nemanželských dětí souvisely do určité míry s cyklem liturgického roku. Na vesnicích se pravidelně konaly poutě, jejichž termíny vycházely ze zasvěcení jednotlivých kostelů. Kostel v Hradešíně je zasvěcen sv. Jiří (pouť se tak konala

¹¹⁶ L. Fialová, *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*. Demografie 37, 1/1995, s. 11.

24. 4.), v Tuklatech je kostel zasvěcen sv. Janu Křtiteli (24. 6.), ve Slušticích sv. Jakubu (25. 7.) a nejmladší kostel v Úvalech je zasvěcen Zvěstování Páně (25. 3.). Při poutích byly pořádány trhy a zábavy s tancem a pohoštěním pro větší množství lidí z okolí, byly tak dobrou příležitostí k bližšímu seznámení. Tato možná období početí souvisí s nejvyššími počty narozených nemanželských dětí v lednu, březnu, dubnu a prosinci.

Podle zjištění Vandy Bayerové se na panství Černý Kostelec měsíc s maximálním počtem dětí narozených mimo manželství shoduje s měsíci na panství Škvorec, přestože na černokosteleckém panství není tento počet přepočítán na stejně dlouhé měsíce, jde o měsíc leden a březen. Měsíc s nejmenším počtem narozených dětí se však s panstvím Škvorec neshoduje, jde o měsíc srpen.

Vzhledem k tomu, že kostel v Olešce je zasvěcen Všem svatým (1. 11.) a kostel v Konojedech sv. Václavu (28. 9.), měsíc poutě na dané farnosti není měsícem s největším počtem koncepcí,¹¹⁷ tyto farnosti tak nepotvrzují výše zmíněnou teorii. Před jejím úplným zahrnutím by však bylo třeba zjistit, jaký vliv na koncepci na místních farnostech měla nevelká vzdálenost od významného města Kostelec nad Černými lesy, ve kterém sídlili Lichtenštejnové, majitelé panství Černý Kostelec i panství Škvorec, a ve kterém se často pořádali velké trhy. Obyvatelé panství Škvorec měli k těmto akcím menší přístup, neboť v té době šlo o velkou vzdálenost.

¹¹⁷ V. Bayerová, *Sonda do problematiky nemanželských dětí...*, s. 81, 89.

8. Závěr

Cílem práce bylo analyzovat a popsat vývoj počtu narozených dětí na panství Škvorec v období let 1750–1849, se zvláštním zřetelem k dětem narozeným mimo manželství. Analýza je založena na jmenné excerpce farních matrik; tato metoda se osvědčila především v případech duplicitních záznamů. Díky jmenné excerpce se ukázalo, že matrika Hradešín i. č. 2 (1774–1802) je od roku 1785 duplicitní pro dalších šest matrik. V případě použití čárkovací metody by se také nezjistilo, že evangelické matriky, které měly v letech 1783–1848 obsahovat totožné zápisy jako římskokatolické matriky, shodné zápisy neobsahovaly. I v samotných římskokatolických matrikách občas docházelo k duplicitě zápisů, které však zvolená metoda odhalila.

Prameny použité pro práci lze označit za spolehlivé, a proto lze výsledky práce považovat za věrohodný popis reprodukčního chování obyvatel panství Škvorec na konci 18. a v první polovině 19. století. Trend růstu celkového počtu narozených dětí je podobný jako v českých zemích, vývoj podílu nemanželských dětí se však odlišuje. Počet dětí narozených na tomto území směrem ke konci vymezeného období podle předpokladů rostl, nezvyšoval se však až do poloviny 19. století, jak je známo z dat pro území českých zemí, ale pouze do 20. let tohoto století. Tento podíl byl na panství Škvorec nejvyšší již na počátku 20. let 19. století nikoliv až ve 40. letech a dosahoval také o něco vyšší hodnoty, a to hodnoty přes jednu pětinu. Od té doby docházelo k mírnému poklesu podílu nemanželsky narozených dětí.

Počet obyvatel sledovaných lokalit na vývoj podílu dětí narozených mimo manželství na tomto území vliv neměl, jako pravděpodobnější se zdá spojení několika vlivů – podíl rustikálních chalup a gruntů, podíl řemeslníků, nádeníků, čeledínů či vojáků v jednotlivých městečkách a vesnicích. Vliv Vídeňské císařské silnice na vývoj podílu nemanželských dětí působil spíše opačně, než jsem předpokládala. Domnívala jsem se, že císařská silnice zvýší tento podíl v lokalitách Úvaly a Rostoklaty, zatímco ve skutečnosti zde byl tento podíl spíše nižší; dá se tak předpokládat, že silnice měla opačný vliv, že dívky, které zde poznávaly procházející muže, za nimi později odešly do jejich místa bydliště, jak bylo obvyklé v případě uzavření sňatku.

Souvislost vyššího podílu dětí narozených mimo manželství spojených s ležením vojsk není lehké prokázat především pro nízký počet takto narozených dětí v těchto obdobích. Nicméně v roce 1760 se nemanželských dětí narodilo o něco více, než bylo v předchozím a následujícím

roce, rozdíl však činil pouze tři děti. Dvě děti se narodily v září a dvě v říjnu, jelikož se k těmto dětem nikdo nepřihlásil, mohu se domnívat, že otci těchto dětí mohli být vojáci ležící na sledovaném území v zimě 1759. Souvislost s ležením ruského vojska v roce 1799 je prokázána stejně nespolehlivě, v březnu a dubnu roku 1800 se na panství narodily tři nemanželské děti, k nimž se také nikdo nepřihlásil. V tomto roce se však děti mimo manželství narodilo ve srovnání s okolními léty spíše méně, navíc v této době nebylo hlášení se k nemanželsky narozeným dětem ještě běžnou praxí. Jde tak pravděpodobně spíše o běžné výkyvy počtů nemanželsky narozených dětí.

Zajímavým zjištěním byl poměrně vysoký počet narozených dvojčat. Jejich podíl byl vyšší, než bylo ve sledovaném období běžné. Bylo však zjištěno, že tento podíl ovlivnily především příbuzenské vztahy jedné rodiny, která měla k takto narozeným dětem pravděpodobně dědičné predispozice.

Při analýze sociálního postavení svobodných matek při narození dítěte bylo zjištěno, že původ těchto matek nebyl tak jednoznačný jak se běžně uvádí. Nejčastějším zastoupením sice byla sociální kategorie nádeník, podruh, tedy ta ve společnosti nejnižší, nicméně rozdíl zastoupení této kategorie a kategorie sedlák, chalupník, která patří naopak k vyšším pozicím sociálního žebříčku běžného obyvatelstva, nebyl na panství příliš velký. Ne příliš vzácné bylo i zastoupení nejvýše postavené skupiny – vrchnostenský úředník. Zdá se, že na sledovaném panství matky pocházely poměrně rovnoměrně ze všech sociálních vrstev.

Pokud jde o počet porodů svobodné matky, pak svobodné matky rodící víckrát než jednou nebyly na panství výjimkou, jejich zastoupení bylo poměrně časté, zvláště ke konci sledovaného období. Jedna matka na panství rodila jako svobodná dokonce osmkrát, ke čtyřem z těchto dětí se přihlásil stejný otec. Domnívám se proto, že na panství Škvorec nebyly děti narozené mimo manželství vždy dětmi nechtěnými. Tuto skutečnost částečně potvrzuje analýza legalizace nemanželských dětí jejich otcem. Počet legalizovaných dětí roste ve stejné době, jako roste počet porodů svobodných matek, tedy především na konci vymezeného období. Dá se tak předpokládat, že rodiče dítěte spolu v některých případech žili v tzv. nesezdaném soužití, k čemuž je vedly různé okolnosti zabraňující jejich sňatku.

Počty narozených dětí podle měsíců jejich narození ve sledovaných obdobích příliš nekolísaly, stejně jako v celých českých zemích. Analýza sezónnosti narození nemanželských dětí, u kterých jsou výkyvy během roku o něco výraznější, však přinesla jistá potvrzení domněnky souvislosti data početí s cyklem hospodářského a liturgického roku. Vyšší počty narozených dětí se projeví především v lednu, březnu, dubnu a prosinci. Maxima v březnu a dubnu mohou souviset s hospodářským rokem, tedy s obdobím žní, při kterých mohlo docházet k bližšímu seznámení lidí pracujících na poli. Všechna jmenovaná maxima však odrážejí i pravidelně konané poutě, které se konaly v době svátků patronů, jímž byly zasvěceny místní kostely, tedy v březnu, dubnu, červnu a červenci.

Mým původním záměrem bylo i částečné srovnání s prací Milana Bednáře, která je jedinou prací obsahující demografickou analýzu přímo pro lokality panství Škvorec, přestože v jiném období (1. polovina 18. století). Práci jsem však nakonec pro komparaci nepoužila, neboť nepovažuji výběr let 1710–1720 pro demografické bádání za reprezentativní.

Výsledky práce jsou tak kromě srovnání s českými zeměmi komparovány pouze s výsledky práce Vandy Bayerové, která se zabývá analýzou nemanželsky narozených dětí ve farnostech Oleška a Konojedy na panství Kostel nad Černými lesy v období let 1785–1873. Vývoj na škvoreckém a černokosteleckém panství je velmi podobný, významnějšími rozdíly jsou počet legalizovaných dětí a sezónnost nemanželsky narozených dětí. K častější legalizaci dětí docházelo na panství Kostelec nad Černými lesy, tato skutečnost však může být ovlivněna zkoumaným obdobím. Vanda Bayerová zkoumala období o čtvrt století mladší. Vzhledem k nárůstu počtu legalizací na panství Škvorec ke konci sledovaného období je pravděpodobné, že i zde k vzestupu docházelo ještě po roce 1849. Sezónnost počtu narozených nemanželských dětí na panství Černý Kostelec neodpovídá ani hospodářskému ani liturgickému roku, na rozdíl od panství Škvorec, kde se jisté souvislosti ukazují. Zdá se, že na každém panství působily na sezónnost nemanželsky narozených dětí jiné okolnosti. Domnívám se, že na panství Černý Kostelec mohla mít na tuto skutečnost větší vliv blízkost města Kostelec nad Černými lesy.

Doufám, že má práce přinese rozšíření pohledu na problematiku dětí rozených mimo manželství na přelomu 18. a 19. století, přestože je zpracována pro nevelké území dnešního středočeského kraje. Práci by bylo třeba v mnoha oblastech doplnit o podrobnější analýzu daného problému, která by osvětlila řadu otázek, které zůstaly otevřené, či pouze nastíněné. Tyto otázky však nebyly cílem mé práce, která chtěla především popsat vývoj dětí narozených mimo manželství na panství Škvorec. Ve své další práci předpokládám zpracování matrik oddaných a zemřelých pro stejné období i lokalitu, takto získaná data přinesou podklady pro podrobnější metodu rekonstrukce rodin, která jistě poskytne odpovědi na otázky vzniklé během této práce a podrobněji osvětlí demografické chování místního obyvatelstva.

Seznam použitých pramenů

- NA, Fond Robotní seznamy 1775–1783, IX – Kouřimsko, panství Škvorec
NA, Tereziánský katastr, i. č. 1707, Kouřimsko panství Plaňany, rustikální fassé
NA, Tereziánský katastr, i. č. 1668, Kouřimsko panství Škvorec, rustikální fassé
SOA Praha, Inventáře velkostatků i. č. 66, Velkostatek Škvorec 1654–1945
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Český Brod, i. č. 1
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 1
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 2
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 3
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 6
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 8
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 9
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 10
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 11
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 14
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 16
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 17
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 18
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 19
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 20
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Hradešín, i. č. 21
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, ev. f. ú. Kšely, i. č. 1
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, ev. f. ú. Kšely, i. č. 2
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, ev. f. ú. Kšely, i. č. 3
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, ev. f. ú. Kšely, i. č. 4
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, ev. f. ú. Kšely, i. č. 5
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Říčany, i. č. 1
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Říčany, i. č. 2
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 1
SOA Praha, Sbírnka matrik, matrika narozených, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 2

- SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 6
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 8
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 11
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 12
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 13
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 15
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 16
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 20
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, řk. f. ú. Sluštice, i. č. 22
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 3
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 4
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 5
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 6
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 7
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 8
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 9
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Tuklaty, i. č. 12
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 1
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 2
SOA Praha, Sběrka matrik, matrika narozených, oddaných, zemřelých, řk. f. ú. Úvaly, i. č. 3

Seznam použité literatury

- ADAMEC, Stanislav, et al. *Úvaly v průběhu staletí*. Úvaly : Město Úvaly, 2004. 328 s. ISBN 80-239-2639-X.
- BALBÍN, Bohuslav. *Krásy a bohatství české země : Výbor z díla Rozmanitosti z historie království českého*. Praha : Panorama, 1986. 351 s.
- BAYEROVÁ, Vanda. *Sonda do problematiky nemanželských dětí v Čechách na základě průzkumu vybraných církevních matrik na panství Kostelec nad Černými lesy z let 1785–1873*. Praha, 2009. 127 s. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filosofická fakulta.
- BEDNÁŘ, Milan. *Poddaní na panství Škvorec v I. polovině 18. století*. Brno, 2008. 71 s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filosofická fakulta.
- Berní rula svazek 18 : Kraj Kouřimský I*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1952. 480 s.
- BRABCOVÁ, Petra. Plodnost vdaných žen ve vesnici Komín v první polovině 18. století. *Demografie : revue pro výzkum populačního vývoje*. 1997, 39, 2, s. 101-109. ISSN 0011-8265
- BROŽ, Otakar. *Úvaly jindy a nyní*. Úvaly : Místní školní rada, 1929. 358 s.
- ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha : Libri, 2010. 1054 s. ISBN 978-80-7277-2.
- Český rozhlas : Toulky českou minulostí* [online]. 2006 [cit. 2011-05-10]. Konec člověčenství. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/toulky/vysila_praha_zprava/286692>
- Český statistický úřad* [online]. 2010 [cit. 2011-05-10]. Obyvatelstvo – Roční časové řady. Dostupné z WWW: <http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu>
- Demografie (nejen) pro demografy*. Praha : SLON, 2009. 241 s. ISBN 978-80-7419-012-4.
- DOKOUPIL, Lubomír, et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. 141 s. ISBN 80-8590-64-2.
- DUŠEK, Ladislav. *Obyvatelstvo města Ústí nad Labem do konce 18. století*. Ústí nad Labem : Severočeské nakladatelství, 1974. 69 s.
- FIALOVÁ, Ludmila, et al. *dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha : Mladá fronta, 1998. 398 s. ISBN 80-204-0720-0.

- FIALOVÁ, Ludmila. Využitá výsledků českého historicko-demografického výzkumu pro dějiny rodiny. In *Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny*. Praha : CEFRES, 2001, s. 85-106. ISBN 80-86311-05-8.
- FIALOVÁ, Ludmila. Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století. *Demografie : revue pro výzkum populačního vývoje*. 1995, 37, 1, s. 9-21. ISSN 0011-8265.
- FIALOVÁ, Ludmila. Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století. *Historická demografie*. 1987, 12, s. 207-242.
- FIALOVÁ, Ludmila. Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století. *Demografie : revue pro výzkum populačního vývoje*. 2007, 49, 4, s. 230-243. ISSN 0011-8265.
- FIALOVÁ, Ludmila; HORSKÁ, Pavla. Pražské barokní matriky jako pramen pro studium sociálních dějin. In *Historik zapomenutých dějin*. Praha : Libri, 2003, s. 71-82. ISBN 80-7277-233-6.
- Google mapy [online]. 2011 [cit. 2011-05-19]. M. Dostupné z WWW: <<http://maps.google.cz/maps?hl=cs&tab=w>>.
- GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku : (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). *Historická demografie*. 2000, 24, s. 49-82. ISSN 0323-0937.
- HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. *Historická demografie*. 2000, 24, s. 83-107. ISSN 0323-0937.
- HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníků : Všední den na střeoevropských cestách*. Praha : Argo, 1996. 133 s. ISBN 80-7203-015-9.
- HORÁK, Radek. *Populační vývoj v Kutné Hoře v 18. století*. Praha, 2008. 140 s. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- HRADECKÁ, Vladimíra. *Genea* [online]. c2010 [cit. 2011-05-10]. Matriky v průběhu staletí. Dostupné z WWW: <<http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/matriky-v-prubehu-staleti/>>
- JIRÁSKOVÁ, Šárka. Demografický vývoj farnosti Zdechovice v 18. století. *Historická demografie*. 2009, 33, s. 109-144. ISSN 0323-0937.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha : Nakladatelství československé akademie věd, 1965. 401 s.
- LENDEROVÁ, Milena; RÝDL, Karel. *Radostné dětství? : Dítě v Čechách 19. století*. Praha a Litomyšl : Paseka, 2006. 376 s. ISBN 80-7185-6647-9.
- Mapy.cz [online]. 2011 [cit. 2011-05-19]. Dostupné z WWW: <http://mapy.cz/#x=14.756169&y=50.073506&z=12&d=muni_4218_0_1&q=%C3%9Avaly%2C%20okres%20Praha-%C3%BDchod&qp=11.725742_48.956105_19.019043_50.563416_6&l=5&c=h>.
- MAREŠ, Jan. *Latinsko-český slovník pro genealogy*. Praha : Česká genealogická a heraldická společnost v Praze, 1996. 149 s. ISBN 80-238-0419-7.
- MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha : Univerzita Karlova, 1983. 194 s.
- MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Praha : Mladá fronta, 1999. 238. s. ISBN 80-204-0741-3.

- MRÁZKOVÁ, Jana. „Přislibujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati“ Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a 19. století. *Historická demografie*. 2005, 20, s. 53-107. ISSN 0323-0937.
- NĚMEČKOVÁ, Michala. *Demografický vývoj farnosti Panny Marie na Louži v Praze v 17. a 18. století*. Praha, 2003. 77 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- PALACKÝ, František. *Popis království Českého : čili Podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých v zemi České, z udáním jejich obyvatelstva dle popisu r. MDCCCXLIII vykonaného*. Praha : J. G. Kalve, 1848. 608 s.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury II*. Praha : Karolinum, 1997. 468 s. ISBN 80-7184-084-X.
- SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreichs Böhmen*. Prag und Wien, 1788. 373 s.
- SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha : Karolinum, 2004. 275 s. ISBN 80-246-0712-3.
- SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen : Zwölfter Band, Kouřimer Kreis*. Prag : Fridrich Ehrlich, 1844. 380 s.
- Statistický lexikon obcí 2005*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2005. 1358 s. ISBN 80-7360.287-3.
- SVOBODA, Jiří; VAŠKŮ, Zdeněk; CÍLEK, Václav. *Velká kniha o klimatu Zemí koruny české*. Praha : Regia, 2003. 655 s. ISBN 80-86367-34-7.
- TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v odkouzlení světa*. Praha : Argo, 2004. 413 s. ISBN 80-7203-565-7.
- VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? : Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha : Historický ústav, 2009. 586 s. ISBN 978-80-7286-1151-4.